

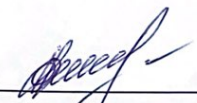
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики та сталого розвитку

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

а тему: «Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного розвитку»

Здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня
II курсу, групи ЕМРМЗ-22-1
спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економіка міста
та регіону»

підпис здобувача вищої
освіти

Федорової Д.О.

Науковий керівник

підпис керівника

Юр'єва П.Б.
к.е.н., доцент

Керівник освітньо-
професійної програми

підпис керівника ОПП

Скорик М.О.,
к.е.н., доцент

Допущено до захисту за рішенням кафедри економічної політики та сталого
розвитку протокол від «26» 01 2024 № 6

Завідувач кафедри

Скорик М.О.

Ірпінь – 2024

Регистрація № 16 22.01.24. О. Шев.
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 20.01.24 [підпис]
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 90 09.02.24. [підпис]
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [підпис] Марущин О.Р.
(підпис) (ініціали, ПІБ)

Члени комісії:

<u>[підпис]</u> (підпис)	<u>Скорик М.О.</u> (ініціали, ПІБ)
<u>[підпис]</u> (підпис)	<u>Теліщук М.М.</u> (ініціали, ПІБ)
<u>[підпис]</u> (підпис)	<u>Жорні М.А.</u> (ініціали, ПІБ)

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	9		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація	від 0 до 10	3		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	42		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

Оцінка за 100- бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національного шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5	09.02.24	Мартинюк О.І. Сторожук С.О. Григорук М.О. <i>(підписи)</i>

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	EX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики та сталого розвитку
Спеціальність 051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую
Завідувач кафедри
економічної політики
23.10.22 Мацелюх Н.П.

Завдання на випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу

здобувачу вищої освіти

Федорової Діани Олексіївни

1. Тема випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи «Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного розвитку»

Затверджена наказом ректора від 30. 11. 2022р. № 1254

2. Строк здачі закінченої роботи 24.01.2024 р.

3. Цільова установка дослідити особливості смарт-спеціалізації регіону як інструменту інноваційного розвитку.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні концепцій смарт-спеціалізації регіону та формування практичних рекомендацій щодо оцінювання можливостей її реалізації для забезпечення інноваційного розвитку регіональної економіки на прикладі Харківської області.

Об'єктом дослідження є процес реалізації смарт-спеціалізації регіону як інструменту інноваційного розвитку.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів інноваційного розвитку регіону через реалізацію смарт-спеціалізації.

База дослідження – Харківська область.

4. Вихідні дані до роботи фундаментальні положення економічної теорії, теорії смарт-економіки та інноваційного розвитку

5. Перелік графічного матеріалу – 9 таблиць, 8 рисунків.

6. Зміст випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи (перелік питань за кожним розділом)

РОЗДІЛ 1. Теоретичне обґрунтування поняття смарт-спеціалізації як інструменту інноваційного розвитку регіону

1.1. Теорія смарт-спеціалізації регіону: становлення, формування та розвиток

1.2. Характеристика соціально-економічного стану Харківської області

РОЗДІЛ 2. Стан інноваційного розвитку регіонів України через реалізацію інструменту смарт-спеціалізації

2.1. Оцінювання стану орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток

2.2. Смарт-спеціалізація інноваційного розвитку економіки Харківської області

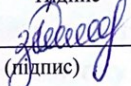
РОЗДІЛ 3. Перспективи інноваційного розвитку України через реалізацію на регіональному рівні проєктів смарт-спеціалізації

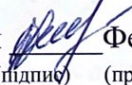
Календарний план виконання роботи

№ /п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел та складання плану роботи	До 23.10.2022	23.10.22
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання її керівнику	До 14.04.2023	14.04.23
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання її керівнику	До 29.06.2023	29.06.23
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання її керівнику	До 23.11.2023	23.11.23
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 19.01.2024	19.01.24
6.	Отримання відгуку керівника роботи	До 22.01.2024	20.01.24
7.	Попередній захист роботи	24.01.2024	
8.	Допуск роботи зав. кафедри до захисту	26.01.2024	
9.	Захист роботи	09.02.2024	

7. Дата видачі завдання «23» жовтня 2022р.

8. Керівник випускної кваліфікаційної роботи Юр'єва П.Б.
(Підпис) (Прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми Скорик М.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти Федорова Д.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

випускної кваліфікаційної роботи

на тему: «Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного розвитку»

Мета роботи полягає в обґрунтуванні концепцій смарт-спеціалізації регіону та формування практичних рекомендацій щодо оцінювання можливостей її реалізації для забезпечення інноваційного розвитку регіональної економіки на прикладі Харківської області.

Завданнями роботи є:

- розглянути теорії смарт-спеціалізації регіону, її становлення, формування та розвиток;
- здійснити характеристику соціально-економічного стану Харківської області;
- провести оцінювання стану орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток;
- здійснити аналіз реалізації смарт-спеціалізації інноваційного розвитку економіки Харківської області;
- визначити перспективи інноваційного розвитку України через реалізацію на регіональному рівні проєктів смарт-спеціалізації.

Об'єктом дослідження є процес реалізації смарт-спеціалізації регіону як інструменту інноваційного розвитку.

База дослідження – Харківська область.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів інноваційного розвитку регіону через реалізацію смарт-спеціалізації.

За результатами дослідження сформульовані основні теоретичні положення смарт-спеціалізації регіону та формування практичних рекомендацій щодо оцінювання можливостей її реалізації для забезпечення інноваційного розвитку регіональної економіки на прикладі Харківської області.

Одержані результати можуть бути використані при розробці стратегій та програм розвитку Харківської області.

Кваліфікаційна робота містить 74 сторінки, 9 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел з 38 найменувань, 3 додатки.

Ключові слова: смарт-спеціалізація, інноваційний розвиток, регіони, Харківська область.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023

Рік захисту роботи 2024

ABSTRACT**final qualification work**

on the topic: "Smart specialization of the region as a tool of innovative development"

The purpose of the work is to substantiate the concepts of smart specialization of the region and form practical recommendations for evaluating the possibilities of its implementation to ensure the innovative development of the regional economy on the example of the Kharkiv region.

The tasks of the work are:

- consider the theories of smart specialization of the region, its formation, formation and development;
- carry out a characterization of the socio-economic condition of the Kharkiv region;
- carry out an assessment of the orientation of the regions of Ukraine towards smart specialization and innovative development;
- to carry out an analysis of the implementation of smart specialization in the innovative development of the economy of the Kharkiv region;
- to determine the prospects of innovative development of Ukraine through the implementation of smart specialization projects at the regional level.

The object of the study is the process of implementing smart specialization of the region as a tool of innovative development.

The research base is the Kharkiv region.

The subject of the study is a set of theoretical, methodical and applied aspects of the innovative development of the region through the implementation of smart specialization.

Based on the results of the research, the main theoretical provisions of the smart specialization of the region and the formation of practical recommendations for evaluating the possibilities of its implementation to ensure the innovative development of the regional economy on the example of the Kharkiv region were formulated.

The obtained results can be used in the development of development strategies and programs of the Kharkiv region.

The qualification work contains 74 pages, 9 tables, 8 figures, a list of used sources with 38 titles, 3 appendices.

Keywords: smart specialization, innovative development, regions, Kharkiv region.

The year of performance of qualification work is 2023

The year of job protection is 2024

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики та сталого розвитку

Довідка про перевірку на плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Федорова Діана Олексіївна
2.	Група	ЕМРМЗ-22-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Юр'єва П.Б., к.е.н., доцент
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Кваліфікаційна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного розвитку
6.	Рік написання роботи	2022/2024р.
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	100%
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	Посилання 6,88% Цитат 1,25%

19.01.2024р.

Відповідальна особа

Теліщук М.М.
(П.І.Б.)

(підпис)

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу
здобувача вищої освіти Державного податкового університету
групи ЕМРМз-22-1

Федорової Діани Олексіївни

на тему: «Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного
розвитку»

Актуальність теми. Практика показує, що розвивати інноваційно можна будь-який регіон України, оскільки кожен із них має свій природний, ресурсний, соціальний, культурний чи технічний потенціал. Проблема набула особливої гостроти в умовах війни між Україною і росією, коли вже зараз, в період знищення інфраструктури і активних бойових дій, необхідно формувати стратегії відновлення регіонів. Першочерговим завданням адміністрацій повинно стати не просто відновлення старих виробничих потужностей, та відновлення колишніх інфраструктурних об'єктів. В такий важливий час потрібно формувати умови для прискореного інноваційного розвитку регіонів, і найбільш доречно це робити засобами смарт-спеціалізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації смарт-спеціалізації як інструменту активізації інноваційного розвитку регіональної економіки.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу. Дослідження проведене на достатньо високому професійному рівні. В роботі були застосовані фундаментальні положення економічної теорії та теорії регіональної економіки. У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи як аналізу і синтезу, наукової абстракції, історико-логічний, індукції та дедукції, методи порівняння, статистики, систематизації та наукового узагальнення. Робота складається з трьох розділів, вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків. У вступі відображено актуальність теми, мету, завдання, об'єкт, предмет, методи і джерела дослідження. Робота містить наукову новизну та практичне значення досліджуваної теми, включає 9 таблиць, 8 рисунків.

Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність у роботі підприємства, установи, організації. Автор кваліфікаційної роботи володіє теоретичними знаннями на достатньому рівні, демонструє навички їх обґрунтовувати, аналізувати, робити висновки і пропозиції. За результатами дослідження сформульовані основні теоретичні положення смарт-спеціалізації

регіону та формування практичних рекомендацій щодо оцінювання можливостей її реалізації для забезпечення інноваційного розвитку регіональної економіки на прикладі Харківської області.

Одержані результати можуть бути використані при розробці стратегій та програм розвитку Харківської області.

Наявність недоліків. Суттєвих недоліків не виявлено.

Загальний висновок і оцінка роботи. Кваліфікаційна робота виконана на актуальну тему, відповідає спеціальності 051 «Економіка» та змісту ОПП «Економіка міста та регіону», має наукову новизну, практичну значущість, обґрунтовані висновки, відповідає вимогам щодо написання кваліфікаційних робіт та рекомендується до захисту на ЕК, а її автор Федорова Д.О. заслуговує оцінки «відмінно».

РЕЦЕНЗЕНТ: кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-організаційної роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики»

(підпис, М.П.)

Ганна ТЕРЕЩЕНКО

« 4 » 01 2024 р.

Відгук керівника кваліфікаційної роботи

Смарт-спеціалізація нині стає частиною сучасної економічної політики як на загально-національному рівні, так і на рівні регіонів та населених пунктів. Цей інструмент передбачає врахування особливостей та можливостей кожного регіону і виявлення конкурентних переваг, що допомагає розкрити економічний потенціал й ефективніше розвивати інновації на регіональному рівні. Визначення пріоритетів для смарт-спеціалізації на регіональному рівні є складним процесом і не завжди відповідає дійсним потребам регіону. Смарт-спеціалізація потребує співпраці та координації між різними регіонами, але є ризик загострення конкуренції, а не співпраці, що збільшує імовірність зниження економічної ефективності реалізації смарт-стратегій. Забезпеченню процесу смартспеціалізації регіонального розвитку України на практиці перешкоджають проблеми, пов'язані з: протиріччями між діючою інноваційною політикою та стратегіями смартспеціалізації; загальним послабленням інноваційної діяльності підприємств; організаційною неспроможністю щодо зниження трансакційних витрат; слабким захистом прав власності; недоліками системи стратегічного управління в Україні; відсутністю системного просування високотехнологічного (інноваційно ємного) експорту. Окреслена проблематика визначають актуальність дослідження Федорової Діани Олексіївни на тему «Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного розвитку»

Визначена здобувачем вищої освіти мета кваліфікаційної роботи досягнута у повній мірі. Завдання деталізують мету кваліфікаційної роботи та відповідно виконано.

Робота побудована за класичною архітектонікою: містить вступ, три розділи, висновки. У першому розділі роботи здобувачем вищої освіти здійснено теоретичні узагальнення процесу смартизації на рівні регіонів. Другий розділ містить аналітичні дослідження рівня регіональної смартизації на прикладі Харківської області. За результатами теоретичного обґрунтування та аналізу у третьому розділі кваліфікаційної роботи здобувачем було рекомендовано щодо забезпечення інноваційного розвитку регіонів на основі смарт спеціалізації.

Під час виконання кваліфікаційної роботи здобувач вищої освіти Федорової Діани Олексіївни проявила себе грамотним та кваліфікованим спеціалістом.

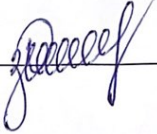
Відзначаючи високий ступінь написання кваліфікаційної роботи, варто зазначити декілька зауважень. Так, в аналітичній частині роботи бажано було довідково наводити показники за останніми офіційно опублікованими даними 2023 року. Третя частина кваліфікаційної роботи має бути доповнена рекомендаціями щодо забезпечення інноваційного розвитку регіонів на основі смарт спеціалізації безпосередньо для Харківської області.

Виходячи з вище зазначеного вважаю, що робота виконана на достатньому теоретико-практичному рівні та може бути допущена до захисту на засіданні експертної комісії.

Керівник кваліфікаційної роботи П. Б. Юр'єва

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти Федорової Діани Олексіївни після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «26» 01 2024 р. № 6 допущена / не допущена до захисту на експертній комісії.

Завідувач кафедри М. О. Скорик

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	10
1.1. Теорія смарт-спеціалізації регіону: становлення, формування та розвиток	10
1.2. Характеристика соціально-економічного стану Харківської області	24
РОЗДІЛ 2. СТАН ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ ІНСТРУМЕНТУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	31
2.1. Оцінювання стану орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток	31
2.2. Смарт-спеціалізація інноваційного розвитку економіки Харківської області	43
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ПРОЄКТІВ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	49
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Регіональний смарт-розвиток є достатньо актуальним науковим питанням для дослідження, що має вагоме практичне значення для органів публічного адміністрування, які прагнуть прискореного розвитку регіонів з використанням інноваційних технологій. Ця технологія активно використовується у прогресивних європейських країнах і є чудовим прикладом, як розвивати регіон за рахунок злагодженої командної роботи, прозорих правил гри, чітких завдань і повної підтримки громади. Через це технологія смарт-спеціалізації є складною, багатоетапною, вимагає постійного моніторингу, контролю, затрат коштів, матеріальних та трудових ресурсів. Ефективний смарт-розвиток вимагає кардинально нових моделей публічного адміністрування, яких поки що в Україні практично бракує. Однак зарубіжний досвід показує, що смартрозвиток не є утопічним та недосяжним планом регіонального розвитку.

Щоб досягнути таких цілей за ініціативи громади обираються ефективні адміністративні команди, що здатні ефективно управляти регіоном: вони формують координаційні групи, шукають інвесторів, гранти, міжнародні організації, працюють з бізнесом з однією метою – покращити добробут власних громадян. На жаль, в Україні недостатньо прогресивних громад, які обирають ефективну місцеву владу, що здатна інтенсивно розвивати регіони. Тому формування смарт-спеціалізації регіонів за відсутності кардинальних змін у державному управлінні якщо і буде відбуватися, то, швидше, на рівні проєктів, пропозицій, можливо створення законодавчої бази, підготовчих заходів, однак по факту залишатиметься невизначним та маловідчутним для громади. В довоєнний час в Україні були спроби смарт-спеціалізації на основі формування кластерів. За ініціативи міжнародних організацій були організовані перші етапи побудови таких кластерів – збір інформації та аналітика, які дали рекомендації про перспективні напрями інноваційного розвитку у деяких регіонах.

Практика показує, що розвивати інноваційно можна будь-який регіон

України, оскільки кожен із них має свій природний, ресурсний, соціальний, культурний чи технічний потенціал. Проблема набула особливої гостроти в умовах війни між Україною і Росією, коли вже зараз, в період знищення інфраструктури і активних бойових дій, необхідно формувати стратегії відновлення регіонів. Першочерговим завданням адміністрацій повинно стати не просто відновлення старих виробничих потужностей, та відновлення колишніх інфраструктурних об'єктів. В такий важливий час потрібно формувати умови для прискореного інноваційного розвитку регіонів, і найбільш доречно це робити засобами смарт-спеціалізації.

Інформаційна основа роботи. Теоретичне підґрунтя різних аспектів реалізації смарт-спеціалізації регіону забезпечили такі зарубіжні вчені, як М. Арангурен, Б. Ван Арк, О. Зукаускайте, І. Крістенсен, Х. Кролл, Р. Ортега-Аргілес, Т. Рінне, М. Сотараута, Дж. Терас, М. Тріпл та інші.

Для української науки проблематика смарт-спеціалізації є відносно новою, проте у цій сфері вже ведуть дослідження О. Амоша, О. Березіна, Н. Березняк, Т. Далєвська, І. Дунаєв, І. Залуцький, І. Лещух, О. Лях, М. Мельник, О. Ракович, Л. Рожкова, О. Снігова, М. Солдак, І. Сторонянська, Д. Череватський, А. Шевченко.

Мета кваліфікаційної роботи - обґрунтування концепцій смарт-спеціалізації регіону та формування практичних рекомендацій щодо оцінювання можливостей її реалізації для забезпечення інноваційного розвитку регіональної економіки на прикладі Харківської області.

Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язано такі завдання:

- розглянути теорії смарт-спеціалізації регіону, її становлення, формування та розвиток;
- здійснити характеристику соціально-економічного стану Харківської області;
- провести оцінювання стану орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток;
- здійснити аналіз реалізації смарт-спеціалізації інноваційного розвитку економіки Харківської області;

- визначити перспективи інноваційного розвитку України через реалізацію на регіональному рівні проєктів смарт-спеціалізації.

База дослідження – Харківська область.

Об'єктом дослідження є процес реалізації смарт-спеціалізації регіону як інструменту інноваційного розвитку.

Предмет дослідження - сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів інноваційного розвитку регіону через реалізацію смарт-спеціалізації.

Методи дослідження. Методологічною основою кваліфікаційної роботи є сукупність способів наукового пізнання, методів і прийомів, що використовувалися в процесі дослідження.

Джерела інформації - фундаментальні положення економічної теорії, фінансово-економічного аналізу, регіональної економіки, наукові праці науковців стосовно питань активізації інноваційного розвитку регіону, обґрунтування доцільності використання інструменту смарт-спеціалізації на регіональному рівні, програми, стратегії розвитку тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації смарт-спеціалізації як інструменту активізації інноваційного розвитку регіональної економіки.

Практична значущість. Запропоновані шляхи реалізації смарт-спеціалізації Харківської області можуть бути впроваджені в стратегіях та програмах розвитку області.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновку, список використаних джерел з 38 найменувань, 3 додатки. містить 76 сторінок, 9 таблиць, 8 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Теорія смарт-спеціалізації регіону: становлення, формування та розвиток

Підвищення рівня і якості життя людини на певній території у межах концепції сталого розвитку є найбільш важливою, якщо не головною, задачею для регіональних органів влади, і для її реалізації на практиці мають бути створеними всі умови, залученими всі інструменти та використаними всі можливості. Розв'язання цієї задачі залежить від значної кількості факторів, до яких можна віднести: ефективність функціонування органів регіональної влади та обізнаність її представників стосовно наявних конкурентних переваг регіону та можливостей їх розширення і розвитку, вміння їх вчасно визначати, позиціонувати, розвивати та використовувати на практиці з метою соціально-економічного й інноваційного зростання регіону. Водночас реалізація такого сценарію можлива винятково на підґрунті тісного взаємовигідного зв'язку між усіма сферами господарювання регіону та всіма учасниками регіональної економіки, що можливо забезпечити через впровадження нового для світової економіки інструменту регіонального управління – смарт (smart) або розумної чи інтелектуальної спеціалізації.

Теоретичний розгляд проблематики реалізації концепції регіональної смарт-спеціалізації має нетривалу історію, а ідея її створення територіально походить з Європи. Так, у березні 2000 р. Європейська рада прийняла Лісабонську стратегію (Lisbon Strategy), якою проголосила курс на побудову в Європейському Союзі (далі – ЄС) протягом десяти найближчих років «найбільш динамічної в світі економіки, що базується на знаннях, здатної до сталого зростання, якаб забезпечувала найбільшу кількість найкращих робочих місць та більше соціальне єднання» [36]. У стратегії наголошувалося на необхідності створення інфраструктури знань, полегшення доступу до

інформації, посилення позитивного інноваційного впливу на всі сфери діяльності людини та модернізації систем соціального забезпечення та освіти. У 2005 р., задля підвищення ймовірності реалізації цілей стратегії, навіть було створено спеціальну консультативну групу з провідних європейських економістів, які мали надавати поради керівним органам ЄС щодо того, яким чином новітні знання та інновації можуть сприяти сталому розвитку та процвітанню європейських економік [36]/ Отже, положення цієї стратегії, незважаючи на те, що терміна «смарт-спеціалізація» в її тексті ще не містилося, підводили до необхідності запровадження принципів смарт-спеціалізації у регіонах ЄС, що б дало можливість реалізувати на практиці всі проголошені цим документом амбітні завдання, чого, на жаль, як показав історичний досвід, у повному обсязі на жодній території досягнуто не було.

Термін «смарт-спеціалізація» з'явився та змістовно сформувався протягом 2005–2007 рр., і першу його документально закріплену згадку у науковому середовищі було нами встановлено в праці Д. Форей (D. Foray) та Б. Ван Арк (B. Van Ark), яку було присвячено механізмам прискореного залучення інновацій та новітніх розробок до країн ЄС [37].

Отже, саме з цього моменту можна вважати, що «смарт-спеціалізація» як управлінський феномен та дієвий інструмент регіональної економіки увійшла до наукового портфеля теорії регіонального й національного управління економічно розвинених країн світу. Саме тому у тексті нової економічної стратегії «Європа 2020», яку було прийнято в ЄС у 2010 р., «смарт-спеціалізація» вже повноцінно фігурувала серед рекомендованих до застосування інструментів реформування економіки регіону та країни задля суттєвої активізації процесів поширення технологічних інновацій територією Європи [23].

Водночас у документі стратегії наголошувалося на тому, що смарт-спеціалізація є важелем досягнення цілей щодо «інтелектуального, сталого та інклюзивного зростання за рахунок підвищення регіонального та національного потенціалу ЄС у галузі досліджень та інновацій» [21]. Разом з тим,

незважаючи на детальне обґрунтування важливості та доцільності застосування проєктів смарт-спеціалізації, конкретного теоретичного, методичного та методологічного наповнення означений інструмент на той час ще не отримав.

Точкою відліку цілеспрямованого розгляду питань щодо змісту, особливостей запровадження та стратегії реалізації смарт-спеціалізації певної території можна вважати листопад 2011 р., коли в іспанському місті Севілья під егідою Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) (далі – ОЕСР) і Європейської комісії було організовано перший семінар за участі міжнародних експертів (присутніми були представники Австралії, Австрії, Бельгії, Великобританії, Іспанії, Нідерландів, Німеччини, Південної Кореї, Польщі, Фінляндії, Туреччини) і фахівців Інституту перспективних технологічних досліджень (Institute for Prospective Technological Studies in Seville, Spain) [16]. Метою семінару було обрано розробку нової концепції смарт-спеціалізації регіонів Європи і світу та обговорення ідеї створення майбутньої електронної платформи S3 JRC-IPTS, призначенням якої мало стати поширення і системний організаційний супровід проєктів смарт-спеціалізації у світі. Пізніше, протягом 2012–2014 рр. було організовано та проведено ще п'ять семінарів та нарад на найвищому рівні у різних містах світу (м. Лінц, Австрія; м. Париж, Франція; м. Брюссель, Бельгія; м. Кванджу, Корея; м. Женева, Швейцарія), в межах яких було остаточно визнано смарт-спеціалізацію регіону дієвим інструментом реалізації Стратегії сталого розвитку та сформовано портфель конкретних заходів щодо її реалізації. В 2013 р. секретаріатом ОЕСР було опубліковано звіт «Innovation-driven growth in regions: the role of smart specialisation» [16], де було систематизовано всю інформацію стосовно загальної ідеї, особливостей розробки стратегії та обґрунтування можливого спектра інструментів смарт-спеціалізації, проілюстровано досвід країн світу у сфері кластероутворення, яке на практиці визнано одним з ефективних методів реалізації регіональної стратегії смарт-спеціалізації. Проведені таким чином на найвищому світовому рівні політичні, суспільні та соціально-економічні

обговорення і дослідження сформували міцний фундамент для старту наукових досліджень, метою яких стало створення методико-методологічних основ для широкомасштабного запровадження ініціатив й проєктів смарт-спеціалізації у регіонах світу.

Отже, стратегією економічного зростання «Європа-2020» саме інструмент смарт-спеціалізації було обрано як перспективний та дієвий для реалізації цілей європейської економіки в напрямі досягнення розумного, сталого та інклюзивного розвитку економіки країн ЄС [15]. Водночас європейськими фахівцями було доведено, що досягти такого розвитку можливо шляхом безперервного процесу зростання регіонального і національного потенціалу країн Європи у галузі проведення провідних наукових досліджень та інновацій. Саме такий інструмент має бути використаним та для оздоровлення та модернізації регіональної економіки України як альтернативний важіль її соціально-економічної стабілізації, а тому необхідно досить чітко та ґрунтовно визначитися зі змістом, особливостями реалізації та потенційними можливостями абсолютно нової технології розвитку для системи українського регіонального менеджменту і вітчизняної наукової теорії економіки.

На сьогодні існує декілька підходів до трактування змістовного навантаження поняття «смарт-спеціалізація», кожен з яких має, ймовірно, не теоретичне, а прикладне і практичне походження, адже формулювання сутності було здійснено на інституційному рівні із метою обґрунтування тих заходів, які мають бути запровадженими задля реалізації цього інструменту на території країн ЄС. Так, відповідно до сайту Marie Curie Alumni Association зміст смарт-спеціалізації трактується як «концепція інноваційної політики, яка спрямована на стимулювання регіональних інновацій, сприяючи зростанню та процвітанню, допомагаючи і дозволяючи регіонам зосередитись на своїх сильних сторонах» [17]. Водночас фахівці асоціації стверджують, що досягти будь-яких позитивних зрушень можна винятково на підґрунті поєднання і консолідації зусиль трьох груп стейкхолдерів – представників бізнесу, державних управлінських структур і установ створення, акумулювання та

поширення знань, тобто освітнього і наукового секторів економіки.

Офіційна Smart Specialisation Platform (далі – S3 Platform) трактує зміст смарт-спеціалізації як «інноваційний підхід, який має на меті стимулювати економічне зростання і створення робочих місць в Європі шляхом надання можливостей кожному регіону визначити та розвинути власні конкурентні переваги» [38]. Водночас при реалізації принципів смарт-спеціалізації на платформі акцентується увага на тому, що на партнерських та довготермінових засадах до цього процесу мають бути залученими органи місцевої влади, бізнес, наукова сфера та громадянське суспільство [22].

За трактуванням ОЕСР, підхід смарт-спеціалізації «поєднує промислову, освітню та інноваційну політику, щоб запропонувати країнам або регіонам визначити та вибрати обмежену кількість пріоритетних сфер для інвестицій, що ґрунтуються на знаннях, зосереджуючи увагу на їх сильних сторонах та порівняльних перевагах» [23]. Тобто фахівці ОЕСР акцентують увагу, по-перше, на обмеженій кількості сфер діяльності, які мають бути відібраними для реалізації інвестиційних проєктів смарт-спеціалізації на рівні конкретного регіону, а, по-друге, в основу цього відбору треба покласти знаннєву місткість обраних видів діяльності у поточному (наявна місткість) і перспективному (потенційна місткість) періодах.

Отже, детальне дослідження інституційних підходів до розуміння сутності смарт-спеціалізації дало можливість сформулювати основні вимоги до практичного використання цього інструменту, сприйняття яких та орієнтація на які регіонами України при створенні власних стратегій інноваційного розвитку дасть змогу консолідувати зусилля у справі виведення регіональної економіки та економіки країни із кризового стану, досягнення ознак ремісії і поступового повного її соціально-економічного оздоровлення. Серед таких вимог варто назвати стратегічність підходу до обґрунтування перспективних сфер і видів діяльності, пріоритетність ресурсозабезпечення, визнання цінності новітніх знань і стимулювання інновацій регіону і взаємоузгодженість зусиль стейкхолдерів [25] (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Базові вимоги до успішної реалізації концепції смарт-спеціалізації на рівні регіону і очікувані від цього переваги.

Джерело: [22].

Детальне ознайомлення зі змістом офіційних документів та інформаційних платформ, що регламентують процедури реалізації смарт-спеціалізації регіону, дало змогу дійти наступних висновків щодо особливостей успішної реалізації в регіоні проєктів смарт-спеціалізації із метою досягнення очікуваних стейкхолдерами соціально-економічних переваг [1, 2, 3, 20, 23]:

1) в основі смарт-спеціалізації лежать докорінна перебудова та перезапуск регіональної економіки, де основним вектором руху виступають проєкти, які базуються на розробці, адаптації і впровадженні технологічних, управлінських та освітньо-наукових інновацій;

2) смарт-спеціалізація вимагає значних інвестицій із різних джерел і мобілізації всіх ресурсів регіону, а тому курс на одночасний розвиток декількох сфер економічної діяльності території, також як і дублювання, і фрагментація зусиль на розвиток одного й того ж виду діяльності у різних регіонах країни, не дасть очікуваного результату та буде програвшим рішенням, що спричинить суттєві непродуктивні витрати і втрати;

3) ґрунтовний вибір сфери економічної діяльності регіону, куди будуть цілеспрямовано направлятися інвестиції та для розвитку якої будуть стимулюватися й акумулюватися інновації, має базуватися на унікальності, ресурсозбереженні й конкурентних перевагах території та корелюватися із потребами місцевого ділового середовища;

4) за сучасних умов економічний розвиток території у вигляді зростання сукупної продуктивності праці та підвищення конкурентоспроможності регіону не може бути досягнутим без одночасної його промислової, наукової, освітньої і технологічної спеціалізації, координувати та спрямовувати яку мають органи регіональної влади;

5) смарт-спеціалізація регіону має ґрунтуватися на потужних й конкурентоспроможних системах освіти та науки, для чого ці сфери повинні достатньою мірою фінансуватися і у безперервному режимі орієнтуватися на найкращі світові практики, системи управління знаннями і процедури розробки інновацій, збалансованість регіонального ринку праці;

6) стратегія смарт-спеціалізації регіону має стати складовою національної та регіональної політики у галузі НДДКР, для чого в її розробці повинні брати участь усі стейкхолдери – від представників органів національної і регіональної влади, освітніх і наукових установ й до представників бізнесових кіл і найбільш активних та інноваційно спрямованих підприємств;

7) соціально-економічний ефект від смарт-спеціалізації буде

пролонгованим у часі та збільшеним через поширення отриманих переваг на інші сфери економічної діяльності регіону в стратегічному плані.

У загальному вигляді можна виокремити три основні етапи, поступова реалізація яких на рівні регіону буде сприяти досягненню очікуваного від цього соціально-економічного ефекту [20, 23] (рис. 1.2).

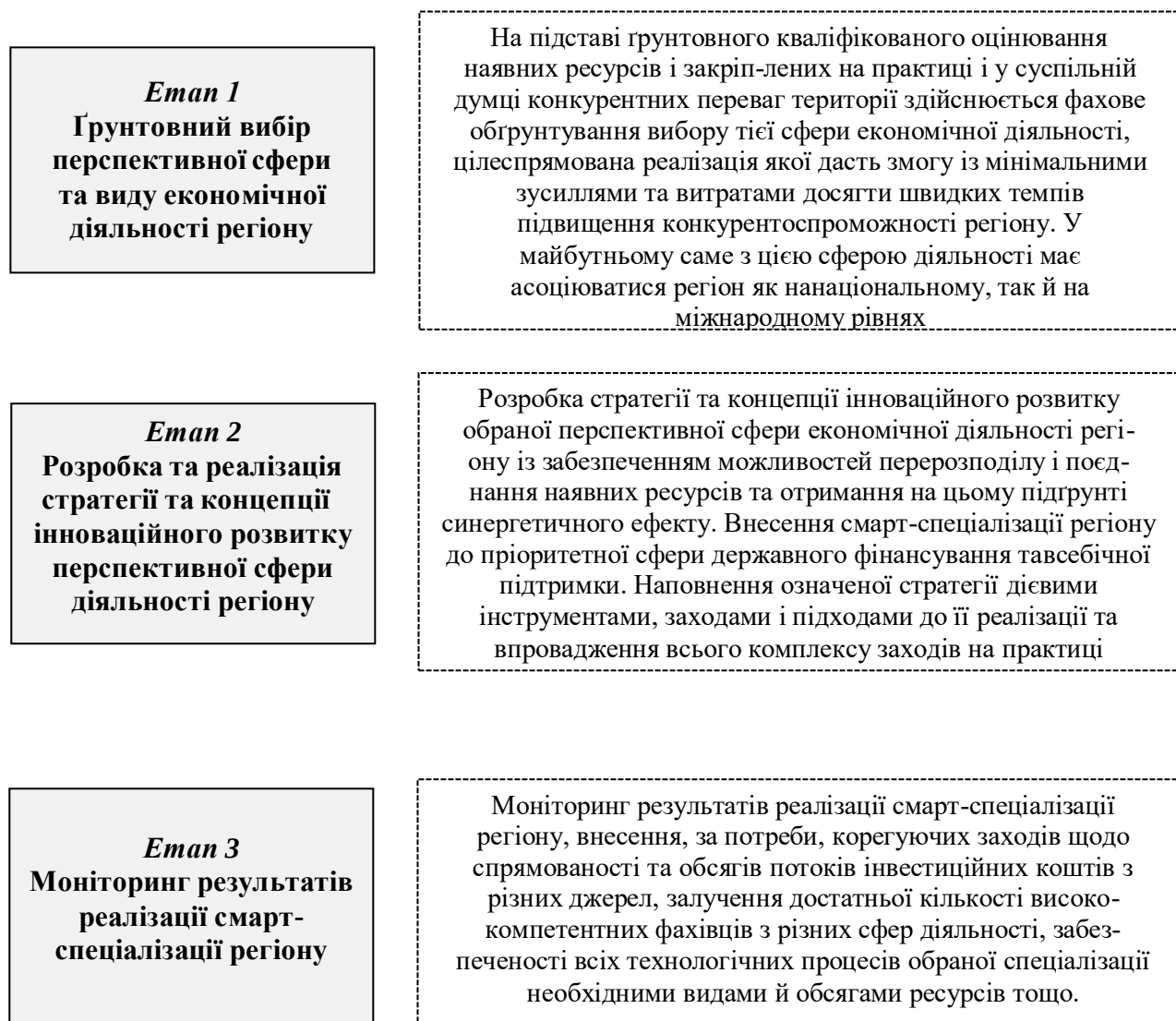

Рис. 1.2. Узагальнені етапи реалізації концепції смарт-спеціалізації на рівні регіону.

Ключові принципи реалізації смарт-спеціалізації в регіоні подані на рис. 1.3.

Принцип	Сутність та особливості	Фокус уваги
Розумне використання ресурсного потенціалу конкретного місця, території	Смарт-спеціалізація ґрунтується на наявних у розпорядженні регіону активах, технологіях і ресурсах, які мають бути максимально корисно використаними для розв'язання конкретних соціально-економічних проблем регіону. Це має стати поштовхом щодо створення та реалізації унікальних можливостей для розвитку і зростання регіональної економіки та економіки країни загалом	Мають бути чітко визначеними сильні й слабкі сторони, переваги та проблемні аспекти регіону, на підґрунті чого формулюється портфель напрямів зростання економіки, реалізація яких забезпечить розв'язання основних соціальних та економічних проблем
Стратегічний підхід до вибору напрямів інвестування та фокусування на регіоні	Зосередження управлінської та інвестиційної уваги на конкурентних перевагах і реальних потенціалах зростання території, що мають інноваційну складову й забезпечуються критичною масою матеріальних і нематеріальних ресурсів	Мають бути обґрунтовано обраними ті напрями зростання економіки, що мають високий інноваційний потенціал та інвестиції в які будуть окупними у найкоротші терміни
Залученість стейкхолдерів до прийняття стратегічних рішень	Процес прийняття рішень щодо вибору напрямку діяльності об'єкта спрямування обсягів інвестицій має стати інклюзивним та інтерактивним через залучення всіх без винятку зацікавлених сторін, й ключовим критерієм тут мають стати інновації	Всі рішення мають прийматися колегіально, що забезпечить зацікавленість та відповідальність кожного стейкхолдера в результаті. Основний критерій – інноваційна місткість напрямку
Широкий фронт інновацій	Стратегія має одночасно ґрунтуватися на запровадженні всіх без винятку видів інновацій – від техніко-технологічних до соціальних, в основу чого має бути покладено унікальні соціально-економічні умови функціонування регіону та його потенціал розвитку	Досягнення очікуваних результатів від смарт-спеціалізації буде можливим лише за умови інноваційного розвитку всіх складових регіональної економіки у ключовому виді діяльності
Дієва система моніторингу результативності	Смарт-спеціалізація має ґрунтуватися на ефективній системі моніторингу досягнутих результатів і вчасного виявлення відхилень від затвердженого плану, що дасть змогу в оптимальний для цього час робити корегування і вносити необхідні зміни до стратегії і плану реалізації смарт-спеціалізації	Процедури смарт-спеціалізації мають ґрунтуватися на механізмі ефективного безперервного оцінювання, аналізу та розуміння доцільності прийняття корегуючих рішень щодо результативності обраної стратегії

Рис. 1.3. Ключові принципи реалізації смарт-спеціалізації у регіоні

Досвід економічно розвинених країн світу свідчить про те, що використання такого інструменту самоорганізації регіональної економіки, як смарт-спеціалізація позитивним чином позначається на стані соціально-економічного розвитку економіки регіону й тому може бути використаним для стабілізації та оздоровлення української регіональної економіки. В основу цього інструменту регіонального управління покладено вибір одного-двох видів економічної діяльності, потенціал для інноваційного зростання яких є найбільшим у регіоні. На реалізацію цього потенціалу на практиці мають бути спрямовані всі без винятку матеріальні і нематеріальні ресурси регіону із залученням коштів інвесторів та можливостей державного фінансування, що дасть змогу регіону досягти конкурентоспроможності на регіональному, національному і міжнародному рівнях. Водночас досягнення поставлених цілей можливе лише на підґрунті виконання таких умов [1, с. 31–32]:

- 1) вибір виду економічної діяльності, покладеного в основу смарт-спеціалізації, має ґрунтуватися на детальному фаховому стратегічному аналізі достатності та прогресивності виробничої (виробничі потужності підприємств, стан матеріально-технічної бази, професійний рівень персоналу), наукової (ступінь прогресивності наукових досліджень, можливості створення інновацій) та освітньої (рівень якості освітніх послуг і спроможність забезпечення підприємств молодими інноваційно активними і високопрофесійними фахівцями) баз регіону за цим напрямом, адже лише за наявності однаково потужного розвитку в регіоні означених складових можливо досягти цілей. Важливим також є такий аспект, що за пріоритетну сферу недоцільно обирати той вид економічної діяльності, що на момент вибору не має істотного поширення і розвитку у регіоні, який лише тільки планується розвивати, оскільки це пов'язано з необхідністю забезпечення наступності між секторами регіональної економіки і страхування від значних фінансових і матеріальних втрат [20, с. 6];

- 2) всі ресурси регіону і залучені ззовні можливості мають бути спрямовані винятково на всебічний розвиток обраного виду діяльності із метою

акумулювання можливостей для здійснення ривка у значеннях економічних показників розвитку регіону. Після отримання стабільних тенденцій зростання рівня конкурентоспроможності і прибутковості економіки регіону кошти можуть бути спрямованими на розвиток й інших видів економічної діяльності регіону на тих же засадах інноваційного і інтелектуального зростання;

3) основою смарт-спеціалізації мають стати інновації, які одночасно потрібно впроваджувати на технологічному, продуктовому, ринковому, кадровому та управлінському рівнях. З цією метою суб'єкти господарювання мають працювати у тісному взаємозв'язку з науковими установами регіону й постійно оновлювати кадровий склад із метою залучення молодих висококомпетентних, талановитих та мотивованих на досягнення і безперервний професійний розвиток фахівців [20, с. 6].

Ретельне виконання трьох означених умов дасть регіонам України можливість визначитися із напрямками перспективного розвитку своєї економіки та побудувати стратегію її оздоровлення і сталого соціально-економічного зростання. Водночас основну роль організатора, координатора та мотиватора процесів реалізації смарт-спеціалізації у регіоні мають взяти на себе органи регіональної влади та місцевого самоврядування. Початок цього процесу вже покладено через затвердження стратегій регіонального розвитку до 2027 р.

Складові та вектори зростання регіональної економіки України є чітко визначеними у відповідних Стратегіях регіонального розвитку, і тому на їх реалізацію мають бути спрямованими зусилля всіх стейкхолдерів – від органів регіональної влади та представників бізнес-середовища й безпосередньо до населення регіону, підвищенню якості та рівня життя якого і присвячено дію кожної Стратегії. Починаючи із 2021 р., вектор розвитку регіонів України на державному рівні було спрямовано на поширення та запровадження на всіх без винятку її територіях принципів смарт-спеціалізації як дієвого інструменту швидкого інноваційного зростання. Водночас смарт-спеціалізація є абсолютно новим для України інструментом регіонального управління, а тому досягти умов ефективності її реалізації на регіональному рівні можна винятково за

наявності міцного нормативно-законодавчого підґрунтя, яке має забезпечити конкретизацію та інструментальну підтримку можливих дій учасників цього процесу. Тому досить актуальним питанням для органів регіональної влади на сьогодні є розуміння того законодавчого простору, у межах якого вони можуть реалізовувати принципи смарт-спеціалізації [26];

Процедури становлення в Україні процесу нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку надалі було підкріплено багатьма законодавчими ініціативами, найбільш значущими із яких можна назвати Закони України: «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999 р.); «Про інноваційну діяльність» (2002 р.); «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003, 2011 рр.); «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.). Метою прийняття кожного з означених законів було забезпечення прискорених темпів інноваційного зростання в Україні, реалізація чого дала б можливість вивести країну з фінансово-економічної кризи, в яку вона все більше та більше занурюється. Водночас, незважаючи на відсутність видимих позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку економіки регіонів України, сформована за часи незалежності нормативно-правова база регулювання різних аспектів реалізації та активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання сприяла формуванню національної інноваційної інфраструктури та мотиваційного механізму стимулювання інноваційної активності населення, представників органів влади і суб'єктів господарювання, дала країні змогу зайняти певну нішу серед країн світу за рейтингом ГІ [21, с. 7];

Один з визначальних показників ефективності реалізації інноваційної політики держави – це її місце у глобальних рейтингах. Україна представлена у багатьох міжнародних рейтингах, які оцінюють її інноваційний потенціал, інноваційну спроможність і результативність інноваційної політики. Їх всебічну характеристику дають, зокрема, такі рейтинги: Глобальний індекс інновацій – ГІ (The Global Innovation Index), Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності – ГІСК (The Global Sustainable Competitiveness Index), Глобальний індекс

конкурентоспроможності талантів – ГІКТ (The Global Talent Competitiveness Index), Зведений Інноваційний Індекс – ЗІІ (Summary Innovation Index – SII) а також Індекс людського розвитку – ІЛР (Human Development Index).

Динаміка рейтингів України за чотирма найбільш популярними підходами до оцінки інноваційної спроможності за 2015-2022 рр. – ГІІ, ГІСК, ГІКТ, ЗІІ – демонструє, що наша держава займає досить скромні місця, хоча останніми роками спостерігається тенденція до покращення деяких позицій. Так, в міжнародному рейтингу ГІСК у 2022 р. Україна вийшла у топ-50 зі 180 країн світу (рис.1.4) [20, с. 6].

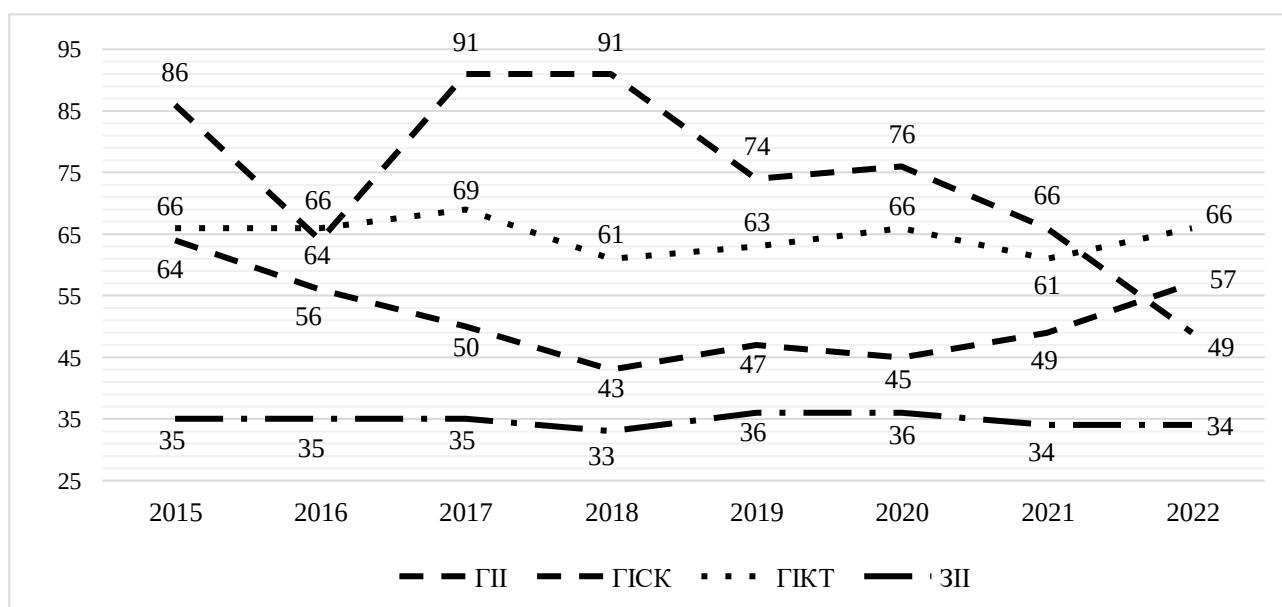

Рис. 1.4. Рейтинги України за індексами інноваційної спроможності

Позиції України в міжнародних рейтингах інноваційного розвитку засвідчують наявність високого рівня науково-освітнього потенціалу, який є основою конкурентоспроможності української науково-інноваційної сфери, підґрунтям для наукових розробок і інновацій, нової техніки та технологій тощо. Але, з іншого боку, результати оцінювання науково-інноваційної спроможності України демонструють цілий спектр проблем:

- наявність неефективного і слабого механізму впровадження інновацій у сферу економічної діяльності та подальшої комерціалізації;
- недостатній рівень державної підтримки інноваційних проєктів і їх фінансування як з державного бюджету, так й за рахунок приватних інвесторів;

- невикористання усіх можливостей, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, особливо щодо науково-технологічного співробітництва, розвитку підприємництва та промислової політики;

- низький рівень кооперації між інноваційними підприємствами та науково-дослідними установами.

Умовою докорінної зміни ситуації має стати лише застосування нового дієвого управлінського інструменту, роль якого може відіграти смарт-спеціалізація, тобто концепція регіонального розумного та вибіркового інноваційного розвитку, що ґрунтується на цілеспрямованому перерозподілі всіх видів ресурсів на ті сфери діяльності, які мають найвищий потенціал інноваційного зростання в регіоні. Цей інструмент для України є повністю новим, а тому результативність його застосування багато в чому буде залежати від вичерпності і достатності нормативно-законодавчого підґрунтя, що буде закладено в основу його реалізації та організації на регіональному рівні [22].

У розвинених країнах світу і, в першу чергу, країнах Європи різні аспекти поширення принципів смарт-спеціалізації, починаючи з 2011 р., набули формалізованого вигляду та мають дієвий організаційно-консультативний супровід у вигляді спеціалізованої комп'ютерної платформи S3 Platform [23]. Активну роль в цьому процесі відіграють такі міжнародні організації, як Організація об'єднаних націй з промислового розвитку (UNIDO), Світовий банк (The World Bank Group), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Основною метою означеної цілеспрямованої європейської політики є надання європейським регіонам кваліфікованої допомоги щодо пошуку найбільш доцільних видів діяльності для окремої території, спрямування зусиль на які дасть змогу підвищити її конкурентоспроможність та забезпечити стаке зростання на перспективу.

Україна від означених тенденцій суттєво відстає і на сьогодні практичне не має на законодавчому рівні нормативних документів, які б регулювали поширення територією країни процесів смарт-спеціалізації. Дійсно, повнотекстовий пошук у базі даних «Законодавство України» за запитом «смарт-

спеціалізація» надає лише кілька документів. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021– 2027 роки» від 5 серпня 2020 р. для реалізації цілі № 5 «Сталий розвиток промисловості», між іншим, проголошено:

-Розроблення та впровадження механізму державної фінансової підтримки проєктів регіонального розвитку, що передбачають розвиток пріоритетних видів економічної діяльності, визначених на засадах смарт-спеціалізації та передбачених у регіональних стратегіях розвитку (проєкти смарт-спеціалізації).

-впровадження інструментів підтримки участі малого та середнього підприємництва у проєктах смарт-спеціалізації.

-забезпечення приєднання всіх регіонів України до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) із метою відкриття повноцінного доступу регіонам України до інструментів і можливостей платформи [38].

Документ також акцентує увагу на необхідності реалізації заходів підтримки в межах смарт-спеціалізації: участі малого та середнього підприємництва; виробництв, які створюють нові робочі місця на основі використання місцевих ресурсів, базуються на ресурсощадних технологіях, передбачають розміщення в регіонах промислових потужностей з виробництва енергоефективного обладнання і будівельних матеріалів. Отже, Україна на державному рівні визнає дієвість та ефективність проєктів смарт-спеціалізації і повною мірою долучається до їх реалізації через S3 Platform, якій надано роль методичного, інформаційного і координуючого центру [38]. Тобто зі змісту цього документа можна зробити припущення, що розробляти спеціальні законодавчі акти, які б детально розкривали особливості здійснення механізмів реалізації найбільш перспективних проєктів смарт-спеціалізації на регіональному рівні, в Україні не планується [7]. Якщо це припущення є правильним, то це може стати суттєвою перешкодою успішної реалізації принципів смарт-спеціалізації на регіональному рівні України.

Таким чином, це основний нормативний документ, який не лише проголосив необхідність поширення принципів смарт-спеціалізації територією

України, а і визначив конкретні вектори руху щодо їх методичного та інструментального забезпечення. Проте лише одного документа недостатньо, щоб на національному рівні дати поштовх розвитку процесів розумної спеціалізації. Варто також зазначити, що з моменту набуття чинності Стратегіями регіонального розвитку областей України на період 2021–2027 рр., тобто з 1 січня 2021 р., вже пройшов певний час, а до S3 Platform приєдналися та зареєструвалися лише дев'ять областей країни – Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська [22].

1.2. Характеристика соціально-економічного стану Харківської області

Харківська область – адміністративно-територіальна одиниця, розташована на північному сході України. Протягом 2015–2019 рр. у межах реформи децентралізації в Харківській області утворено 23 об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ), що складає 38,3 % від Перспективного плану формування територій громад Харківської області (затвердженого КМУ у грудні 2019 року) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Об'єднані територіальні громади	23
Райони	27
Міста обласного значення	7
Міста районного значення	10
Селища міського типу	61
Міські населені пункти	78
Сільські населені пункти	1683

Харківська область є одним із провідних промислових регіонів України і за обсягом реалізованої промислової продукції в 2021 році посіла 6 місце. За 2021 рік промисловими підприємствами області реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу на 231,3 млрд грн, що складає 6,5% від загальнодержавного обсягу реалізації промислової продукції [16].

Структура промисловості Харківської області є найбільш прогресивною в Україні. Її базу складають переробні галузі, сукупна питома вага яких становила

майже 55%. У переробній промисловості дві третини обсягів реалізованої продукції належать галузям: виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (36,0%); машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування – (18,2%); виробництво гумових й пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (12,0%) [29].

У області у 2021 році здійснювали виробничу діяльність майже 2,5 тис. промислових підприємств середнього та великого бізнесу, на яких працювало майже 148 тис осіб.

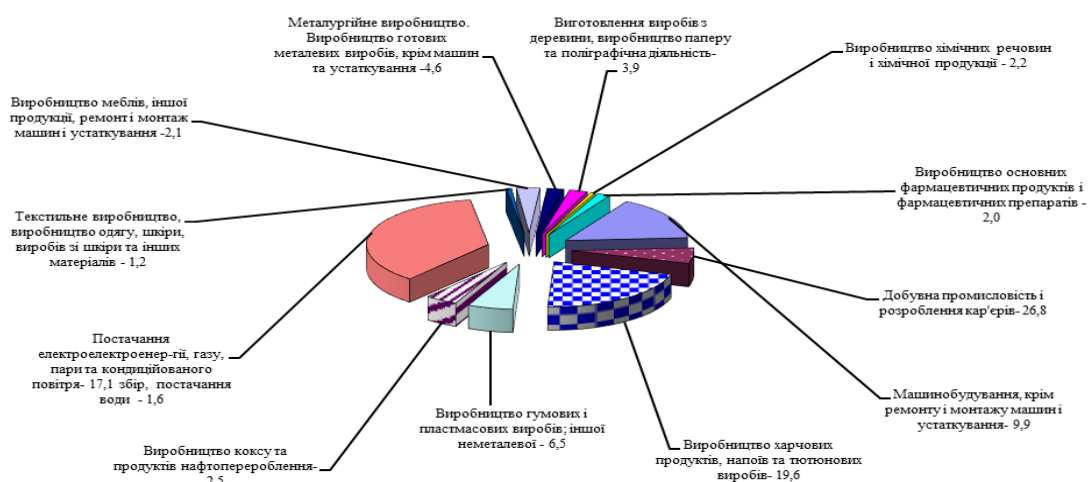

Рис. 1.5. Структура обсягів реалізації промислової продукції у 2021 році.

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну Харківська область попала в зону бойових дій. Згідно із Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25.04.2022 № 75, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 25 квітня 2022 року за № 453/37789 «Про затвердження Переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)», станом на 10.10.2022 всі 56 територіальних громад області розташовані в районах проведення бойових дій або є тимчасово окупованими [29].

Зважаючи на це, майже вся промисловість області зазнала критичного падіння обсягів виробництва. З причин безпекової ситуації (постійні обстріли

окупантами цивільної і виробничої інфраструктури), труднощів із логістикою та браком обігових коштів.

У перші місяці війни понад 80% підприємств були змушені призупиняти виробництво, тисячі людей втратили робочі місця.

За даними Міністерства економіки України, понад 250 підприємств Харківської області подали заявку на перевезення виробництва, 80 промислових підприємств відновили роботу у небезпечних регіонах [29].

Станом на 31 грудня 2022 р. в Харківській області було пошкоджено, зруйновано щонайменше 3122 багатоповерхових житлових будинки, 728 закладів освіти, 1638 об'єктів життєзабезпечення, 141 закладів культури та спорту, 210 закладів охорони здоров'я, 154 пам'ятки архітектури [16].

Загальна кількість пошкоджених та зруйнованих об'єктів становить 11351 одиниць, без урахування об'єктів на деокупованих територіях.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 340-р «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для ліквідації наслідків бойових дій у Харківській області» виділено 250,0 млн грн, за рахунок цих коштів проведено обстеження 288 об'єктів нерухомого майна, здійснено капітальний ремонт 41 об'єкта, поточний ремонт – 135 об'єктів.

Станом на 31 грудня 2022 р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), залучених в область, склав 1051,5 млн дол. США [16].

З країн ЄС підприємствами Харківської області отримано прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на суму 493,2 млн дол. США (46,9% від загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 558,3 млн дол. США (53,1%) [16].

За січень – серпень 2022 р. зовнішньоторговельний оборот товарами Харківської області склав 1 304,4 млн дол. США та зменшився, порівняно до аналогічного періоду 2021 року, на 50,7% [16].

Експортні поставки зменшились на 50,1% і склали 552,9 млн дол. США. Імпортні надходження зменшились на 51,2% і склали 751,4 млн дол. США [16].

За даними Головного управління статистики у Харківській області, станом на 01.01.2022р. в області було зареєстровано 86 327 юридичних осіб (5 місце серед регіонів України), 116 670 фізичних осіб-підприємців (2 місце серед регіонів України) [16].

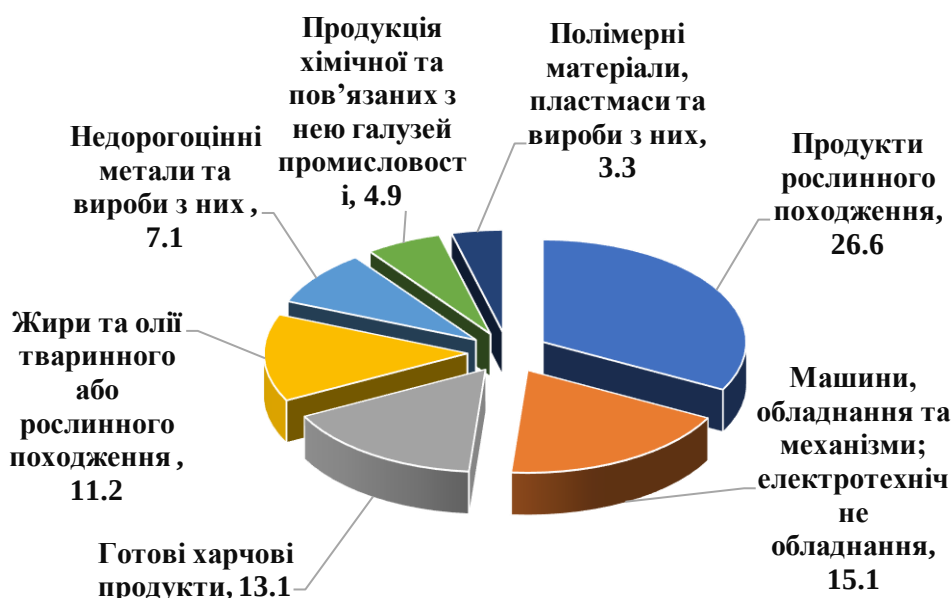

Рис. 1.6. Товарна структура експорту підприємств Харківської області за січень – серпень 2022 р. (дані вказано у відсотках від загального обсягу експорту області)

У Харківській області було створено одну з найпотужніших в Україні ринкових інфраструктур, яка створює сприятливі умови для розвитку підприємництва та повністю орієнтована на потреби місцевих його суб'єктів.

З початку воєнної агресії РФ в області склались несприятливі умови для підприємців. Упродовж дії воєнного стану з 24 лютого 2022 року Фондом надаються консультації щодо підтримки підприємців Харківщини для відновлення економіки України. Було запропоновано долучитись до вебінарів щодо підприємницької діяльності, нововведень під час воєнного стану, низки питань оподаткування бізнесу. Створено і активно працює «Гаряча лінія» для надання консультацій підприємцям. Наразі надано більш 600 кваліфікованих консультацій щодо умов ведення підприємницької діяльності та збереження власного бізнесу, а також з питань релокації бізнесу, переходу на спрощену

систему оподаткування, обліку і звітності, запуску грантових програм для започаткування бізнесу, навчання тощо. Окрім цього, підприємці звертаються з питань мобілізації та бронювання працівників під час воєнного стану, трудових відносин під час воєнного стану в Україні, порядку отримання компенсації за працевлаштування переселенців та допомоги на випадок безробіття [16].

Попри проведення активних бойових дій, бізнес Харківщини продовжує сумлінно сплачувати податки. За інформацією Головного управління ДПС у Харківській області за 10 місяців 2022 року суб'єктами господарювання Харківщини до бюджетів усіх рівнів перераховано понад 44,4 млрд грн податків і зборів, що майже на рівні відповідного періоду 2021 року. У тому числі до державного бюджету надійшло майже 27 млрд грн, що на 4,0% або 956,4 млн грн більше відповідного періоду 2021 року; до місцевих бюджетів надійшло 17,4 млрд грн, що становить 94% до січня – жовтня 2021 року (зменшення надходжень пов'язано з недобором доходів майнових податків, на сплату яких у 2022 р. введено «пільговий режим») [16].

У структурі надходжень загального фонду місцевих бюджетів Харківської області (без урахування трансфертів) у 2022 році найбільшу питому вагу займають: податок на доходи фізичних осіб – 70%, єдиний податок – 16% та плата за землю – 5%. Обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб очікується на рівні 14917,5 млн грн, єдиного податку очікується отримати у 2022 році 3505,0 млн грн, надходження плати за землю – 1066,8 млн грн. [16].

Обсяг податкового боргу до місцевих бюджетів станом на 01.09.2022 збільшився з початку року на 1227,1 млн. грн. та становить 2192,6 млн. грн.

Збройна агресія російської федерації проти України, активні бойові дії на території області та окупація значних територій призвела до руйнування підприємств та їх зупинки, масового переміщення населення [29].

Так, за даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, на 01.09.2022р. з Харківської області до інших областей України перемістилось 433,4 тис. внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) з числа мешканців області, ще 239,2 тис. осіб перемістились всередині

області. До Харківської області з Донецької області перемістилось 59,0 тис. ВПО, з Луганської області – 66,8 тис., з інших областей України – 5,8 тис. ВПО [29].

З метою зменшення негативних тенденцій на регіональному ринку праці в області організовано виконання заходів Програми зайнятості населення Харківської області на період 2021-2023 років, затвердженої рішенням обласної ради від 11 березня 2021 р. № 56-VIII. Їх реалізація здійснюється з урахуванням фізичних можливостей та безпекової ситуації [16].

Роботодавцями області навіть в умовах військового стану вживались заходи щодо створення нових робочих місць. З початку 2022 року було створено 7,9 тис. нових робочих місць, що в 2,4 рази менше, ніж за аналогічний період 2021 року.

РОЗДІЛ 2. СТАН ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ ІНСТРУМЕНТУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

2.1. Оцінювання стану орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток

З метою узагальненої ілюстрації ступеня орієнтації проголошених регіональною владою Стратегій на поширення території країни принципів смарт-спеціалізації проведемо оцінювання для однієї ключової області у межах кожного з дев'яти економіко-географічних районів України. Так, характеристику Донецького економіко-географічного району здійснено за даними Донецької області, Придніпровського – Дніпропетровської, Північно-Східного – Харківської, Столичного – Київської, Центрального – Черкаської, Подільського – Вінницької, Північно-Західного – Волинської, Карпатського – Львівської та Причорноморського – Одеської областей. Інформаційною базою процедур оцінювання стали відповідні Стратегії розвитку області, прийняті відповідно до 2020 р. та на період 2021–2027 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Оцінювання спрямованості Стратегій розвитку регіонів України

на поширення принципів смарт-спеціалізації до 2020 р.

та на період до 2027р.

Економіко-географічний район України	Область України	Стратегія розвитку області на період до 2020 р.	Стратегія розвитку області на період до 2027 р.
Придніпровський	Дніпропетровська	Кількість згадувань у тексті терміна «смарт-спеціалізація» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії в сенсі смарт-спеціалізації: ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку	Кількість згадувань у тексті терміна «смарт-спеціалізація» – 38. Змістовне навантаження стратегії у сенсі смарт-спеціалізації: концентрація ресурсів і їх спрямовування на створення знань; створення хімічного та машинобудівного кластерів

Північно-Східний	Харківська	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії в сенсі сма́рт-спеціаліза́ції – відсутнє	Кількість згадувань в тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – 19. Змістовне навантаження стратегії у сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: енергомашинобудування; броньована техніка; авіація; нові матеріали; біофармацевтика; ІТ; креативна індустрія; агропереробка
Столичний	Київська	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії в сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації у економічному розвитку	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – 125. Змістовне навантаження стратегії у сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: розвиток інноваційно орієнтованих галузей економіки; організація і проведення заходів процесу підприємницького відкриття для пошуку і актуалізації галузей спеціалізації
Центральний	Черкаська	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії в сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку	Кількість згадувань в тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – 25. Змістовне навантаження стратегії у сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: розвиток пріоритетних напрямів економіки на засадах інноваційності; практика діалогу з місцевим бізнесом, науковими ініціативами щодо втілення сма́рт-спеціаліза́ції регіону. Сма́рт-спеціаліза́ція: інноваційні агротехнології, глибока переробка сільськогосподарської продукції, висока якість продуктів харчування; розвиток ІТ-галузі та ІКТ
Подільський	Вінницька	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії у сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: відсутнє	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – п'ять. Змістовне навантаження стратегії у сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: вивчення і поширення найкращого досвіду в сфері управління місцевим і регіональним розвитком
Північно-Західний	Волинська	Кількість згадувань у тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії в сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: відсутнє	Кількість згадувань в тексті терміна «сма́рт-спеціаліза́ція» – 11. Змістовне навантаження стратегії у сенсі сма́рт-спеціаліза́ції: розвиток інноваційних досліджень, технологій та інфраструктури; розвиток людських ресурсів; розвиток інноваційно-інвестиційної дорожньо-транспортної логістичної інфраструктури регіону; розвиток збалансованого екологічно-чистого виробництва продуктів харчування

Карпатський	Львівська	Кількість згадувань у тексті терміна «смарт-спеціалізація» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії в сенсі смарт-спеціалізації: спеціалізацію Львівської промислової агломерації визначають машинобудування, оброблення деревини та виробництво виробів із деревини, легка промисловість	Кількість згадувань у тексті терміна «смарт-спеціалізація» – 32. Змістовне навантаження стратегії у сенсі смарт-спеціалізації: впровадження смарт-спеціалізації економіки регіону та стимулювання розвитку видів економічної діяльності із високою доданою вартістю; конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації. Відібрано 12 галузей
Причорноморський	Одеська	Кількість згадувань у тексті терміна «смарт-спеціалізація» – відсутні. Змістовне навантаження стратегії у сенсі смарт-спеціалізації: область розташована на перехресті міжнародних транспортних магістралей, що визначає спеціалізацію регіону та пріоритети розвитку	Кількість згадувань у тексті терміна «смарт-спеціалізація» – 10. Змістовне навантаження стратегії у сенсі смарт-спеціалізації: проведено робочу нараду на тему «Визначення смарт-спеціалізації для Одеської області і розробки плану дій по її підтримці»

Джерело: [21].

За результатами проведеного оцінювання можна зробити три головні висновки. По-перше, у жодному із досліджених регіонів України на період до 2020 р. Стратегію розвитку не було спрямовано на пошук і реалізацію смарт-спеціалізації, що стало одним із чинників гальмування процесів економічної стабілізації та подолання кризових явищ в Україні. По-друге, починаючи з 2021 р., регіони України визнали актуальність і доцільність ґрунтовного встановлення інноваційної специфіки своєї діяльності і здійснили подальшу орієнтацію на смарт-спеціалізацію регіональної економіки. Цей факт має вселяти оптимізм, проте, по-третє, більшість регіонів в своїх Стратегіях розвитку на період до 2027 р. заклали винятково декларативні тези стосовно необхідності поширення принципів смарт-спеціалізації (у деяких випадках словосполучення «смарт-спеціалізація» просто дописано в кінці речення без конкретизації змісту). Виняток становлять Харківська, Львівська та Черкаська області, стратегії розвитку яких хоча й не містять дієвого плану реалізації смарт-спеціалізації, проте визначають конкретні сфери економічної діяльності, розвиток яких має першочергове значення для стратегічного зростання економіки регіону. Цей позитивний досвід варто закріпити і надалі поширювати на всі без винятку регіони України, що дасть

можливість підвищити рівень конкурентоспроможності економіки та забезпечити зростання добробуту населення [20].

Детальний аналіз змісту кожної Стратегії розвитку регіонів України на період до 2027 р. дав змогу отримати характеристику та змістовність визначеного кожною областю країни напряму смарт-спеціалізації (табл. 2.2) [26].

Таблиця 2.2

**Проголошена смарт-спеціалізація регіонів України
у відповідних Стратегіях розвитку регіонів України на період до 2027 р.**

Область України	Визначення смарт-спеціалізації регіону
Вінницька	Зазначається, що «Smart-спеціалізація дасть змогу вивести область на новий рівень розвитку, відкрити нові інвестиційні горизонти, прискорити впровадження інновацій, забезпечить використання сучасних наукових розробок і створення нових конкурентоспроможних видів бізнесу», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Волинська	Інноваційно-інвестиційна дорожньо транспортна логістична інфраструктура регіону. Збалансоване екологічно-чисте виробництво продуктів харчування
Дніпропетровська	Створення кластерів у хімічній та машинобудівній сферах
Донецька	Зазначається, що «Стратегію розроблено на засадах смарт-спеціалізації, що передбачає інноваційну спрямованість й вузьку спеціалізацію у пріоритетних сферах економіки», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Житомирська	Виробництво: інших текстильних виробів; скла та виробів зі скла; виробів із бетону, гіпсу і цементу; будівельних металевих конструкцій і виробів; меблів; органічні рослинництво і тваринництво та виробництво органічних продуктів харчування
Закарпатська	Зазначається, що «підвищена увага до смарт-спеціалізації у регіоні забезпечує чіткий вектор на трансформацію секторів економіки та реалізацію інноваційного потенціалу», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Запорізька	Виробництво ендопротезів з молібденового і титанового сплавів; виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв; виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства; виробництво двигунів та запчастин до гвинтокрилів
Івано-Франківська	Виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах; виробництво гумових шин, покришок і камер; виробництво абразивних виробів і неметалевих мінеральних виробів; виробництво іншої продукції первинного оброблення сталі; виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; виробництво машин та устаткування загального призначення; виробництво ігор та іграшок; забір, очищення та постачання води; перероблення та консервування риби, ракоподібних та молюсків; виробництво інших текстильних виробів

Київська	Зазначається, що будуть проводитися заходи «процесу підприємницького відкриття для пошуку та актуалізації галузей смарт-спеціалізації», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Кіровоградська	Виробництво олії та тваринних жирів. Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства
Луганська	Зазначається, що «інструментом проведення модернізації має стати стратегія смарт-спеціалізації із застосуванням кластерних технологій», протенеконкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Львівська	Зазначається, що «Відібрано 12 галузей, які впродовж останніх років нарощували потужності і здійснювали інноваційну діяльність. Сумарна кількість зайнятих у цих сферах становить 8 % загальної зайнятості в регіоні», проте неконкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Миколаївська	Розвиток інноваційно орієнтованих секторів економіки: перероблення та консервування фруктів і овочів; виробництво молочних продуктів; виробництво машин та устаткування загального призначення; ремонт і технічне обслуговування готових металевих виробів, машин і устаткування; забір, очищення та постачання води. Конкретизовано фокус-групами: розвиток аква-індустрії; організація дитячого харчування регіону на основі екотехнологій; розвиток туристичної сфери та рекреаційних зон області
Одеська	Зазначається, що «проведено робочу нараду на тему «Визначення смарт-спеціалізації для Одеської області і розробки плану дій по їх підтримці», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Полтавська	Використання потенціалу місцевих мінеральних ресурсів, зокрема покладів бішофіту, в промисловому й агропромисловому секторах економіки, індустрії здоров'я і краси. Забезпечення умов для інституційної підтримки розвитку інновацій, їх комерціалізації та трансферу технологій в усі сфери регіональної економіки, стимулювання співробітництва на рівні освіта-наука-бізнес. Використання наявного потенціалу лікувальної і санаторно-курортної бази для забезпечення психологічного, фізичного, психічного та соціального здоров'я людини, у т. ч. у напрямі реабілітації
Рівненська	Деревообробна та меблева промисловість; виробництво продуктів харчування іпоглиблена переробка сільськогосподарської продукції; органічне сільське господарство, ягідництво та садівництво; логістика; ІТ-сектор
Сумська	Зазначається, що необхідно здійснювати «розвиток регіональної економіки на засадах смарт-спеціалізації», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Тернопільська	Виробництво молочних продуктів; виробництво електричного освітлювальногоустаткування; харчова переробна промисловість
Харківська	Смарт-спеціалізовані інноваційні кластери Харківської області, що відносяться до сфери управління центральних органів виконавчої влади: енергомашино-будування; авіаційна промисловість; створення та виробництво нових матеріалів. Смарт-спеціалізовані інноваційні кластери Харківської області, що відносяться до сфери управління регіональних органів виконавчої влади чи знаходяться у приватній власності: біофармацевтичний; інформаційні технології; креативна індустрія (окрім інформаційних технологій); агропереробка
Херсонська	Переробка сільськогосподарської продукції; розвиток медичного туризму; розвиток креативної індустрії
Хмельницька	Легка і харчова промисловість; машинобудування; металообробка

Черкаська	Інноваційні агротехнології, глибока переробка сільськогосподарської продукції, висока якість продуктів харчування. ІТ-галузь та інформаційно-комунікаційні технології
Чернівецька	Зазначається, що «смарт-спеціалізація – це пріоритети розвитку регіону, які здатні достатньо швидко активізувати якісні структурні економічні перетворення та підвищити конкурентоспроможність економіки регіону», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію
Чернігівська	Зазначається, що «на основі здійснення широкомасштабних обговорень та процесу підприємницького відкриття напрямками смарт-спеціалізації регіону було визначено перспективні галузі, які мають інноваційний потенціал та можуть стимулювати нарощення обсягів випуску продукції в суміжних видах економічної діяльності, а також сприяти прискореному розвитку регіону», проте не конкретизовано сферу, обрану як смарт-спеціалізацію

Джерело: [21].

Проведене дослідження змісту Стратегій регіонального розвитку України на період до 2027 р. дало можливість дійти таких висновків стосовно проголошеного вектора смарт-спеціалізації:

-десять областей країни не змогли визначитися із конкретною сферою економічної діяльності, подальший інноваційний розвиток якої через смарт-спеціалізацію дав би змогу набути істотних темпів соціально-економічного зростання – це Вінницька, Донецька, Закарпатська, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Сумська, Чернівецька та Чернігівська області;

-чотири області країни не змогли зосередитися на одному-двох видах економічної діяльності, що мають найбільший потенціал інноваційного зростання і обрали досить потужний спектр видів економічної діяльності, для одночасного інноваційного розвитку якого у регіоні не вистачить ресурсів – це Івано-Франківська, Миколаївська, Рівненська та Харківська області;

-десять областей країни сфокусувалися на трьох-чотирьох видах економічної діяльності, що також стане перепорою для інтенсивного інноваційного зростання регіональної економіки – це Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Полтавська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька та Черкаська області;

-спостерігається дублювання та фрагментація видів економічної діяльності, які регіонами країни було обрано для реалізації принципів смарт-спеціалізації, наприклад, сферу виробництва продуктів харчування обрано одинадцятьма регіонами (Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська,

Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська області), машинобудування – сімома регіонами (Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська, Хмельницька області), ІТ-сектор – трьома регіонами (Рівненська, Харківська, Черкаська області), туризм і рекреацію – трьома регіонами (Миколаївська, Полтавська, Херсонська області);

-в більшості стратегій формулювання сфер діяльності, які на регіональному рівні визнаються фахівцями як потенційно інноваційно місткі, має узагальнений характер без конкретизації тих специфічних особливостей та умов, що дадуть області змогу здійснити інноваційний прорив за обраним напрямом діяльності [22].

Можна зробити узагальнений висновок стосовно дуже низького рівня обґрунтованості вибору регіонами України напрямів смарт-спеціалізації, що може стати стримуючим чинником у справі реалізації принципів цього нового для української регіональної економіки інструменту управління.

Таблиця 2.3

Оцінювання ступеня вичерпності та об'єктивності обґрунтування обраної як смарт-спеціалізації сфери економічної діяльності регіону на основі SWOT-матриці відповідних Стратегій розвитку регіонів України на період до 2027 р.

Область України	Напрямок спеціалізації	Сильні сторони за результатами SWOT-матриці
1	2	3
Волинська	Дорожньо-транспортна логістика	Розвинена магістральна транспортна та прикордонна інфраструктура із значним транзитним потенціалом
	Виробництво продуктів харчування	Великі площі природних пасовищ та сінокосів, наявність достатньої кількості с/г угідь
Дніпропетровська	Машинобудування	Підприємства у Дніпрі, Павлограді, Кривому Розі
	Хімічна пром-сть	ПАТ «Азот», Павлоградський ПХЗ та інші
Житомирська	Легка пром-сть	-
	Виробництво продуктів харчування	Багатогалузеве сільськогосподарське виробництво, у тч. органічне, та наявність конкурентоспроможних товаровиробників
Запорізька	Виробництво електроапаратури	Високий рівень індустріалізації економіки з акцентом на переробну промисловість (а не традиційну для України добувну)
	Машинобудування	
	Медична сфера	-
Івано-	Добувна пром-сть	Значні поклади важливих для економіки корисних копалин (природний газ, нафта, сировина для будівельної пром-сті)
	Водопостачання, каналізація	-

Франківська	Виробництво електроапаратури	-
	Легка пром-сть	-
	Машинобудування	-
	Хімічна пром-сть	-
	Виробництво продуктів харчування	-
Кіровоградська	Машинобудування	Високорозвинений потенціал галузі машинобудування (сільськогосподарське, електромеханічне, радіотехнічне, гідравлічне)
	Виробництво продуктів харчування	Значний потенціал для розвитку галузі сільського господарства. Розвинена харчова промисловість
Миколаївська	Туризм і рекреація	Наявність морського узбережжя, природно-рекреаційних ресурсів (морські піщані пляжі, мальовничі ландшафти берегіврічки Південний Буг), об'єктів природно-заповідного фонду
	Машинобудування	Унікальність окремої продукції, що виробляється, зокрема газових турбін та яхт «преміум»-класу
	Виробництво продуктів харчування	Природно-кліматичні умови для вирощування широкого кола сільськогосподарських культур
	Водопостачання, каналізація	-
Полтавська	Медична сфера	Розвинута інфраструктура послуг медично-санітарної допомоги, високий рівень забезпеченості ЦПМСД лікувально-діагностичним обладнанням і автотранспортом. Розгалужена мережа закладів спеціалізованої медичної освіти з підготовки та перепідготовки кадрів для медичної галузі
	Туризм і рекреація	Наявність розвиненої мережі лікувальних і санаторно-курортних закладів, у т. ч. національного рівня
	Добувна пром-сть	Наявність ресурсної бази і потенціалу щодо використання продукції на основі бішофіту
Рівненська	Деревообробнапром-ть	Область забезпечена лісовими ресурсами. Лісистість території становить 42,1 %, що у 2,4 разу перевищує середній показник по Україні
	Інформаційні технології	Належна забезпеченість трудовими ресурсами, зокрема робітничих та інженерних професій, фахівцями ІТ-сфери, наявність відповідних освітніх закладів
	Виробництво продуктів харчування	Наявність науково-практичних розробок в органічному землеробстві та комплексній переробці місцевих сировинних ресурсів
Тернопільська	Виробництво електроапаратури	Високий потенціал світлотехнічної галузі промисловості
	Виробництво продуктів харчування	Сприятливі природні умови для сільського господарства. Позитивна динаміка розвитку сільськогосподарського виробництва. Добре розвинена харчова галузь промисловості
	Машинобудування	Наявність потужного промислового багатогалузевого

Харківська		сектору
	Виробництво продуктів харчування	-
	Інформаційні технології	Розвинута галузь інформаційних технологій та інші галузі креативної індустрії
	Медична сфера	-
Херсонська	Туризм і рекреація	Вихід області до Азово-Чорноморського узбережжя. Вагомий туристично-рекреаційний потенціал. Наявність цікавих історичних пам'яток. Значна кількість об'єктів природно-заповідного фонду
	Виробництво продуктів харчування	Різноманіття природних ресурсів, що створює необхідні умови для розвитку екологічно безпечної господарської діяльності. Наявність інфраструктури для зрошення
	Медична сфера	-
Хмельницька	Легка пром-сть	Розвинена швейна галузь
	Машинобудування	-
	Виробництво продуктів харчування	Наявність великої кількості водних ресурсів для розвитку рибного господарства
Черкаська	Інформаційні технології	Наявність ІТ-сектору в економіці області
	Виробництво продуктів харчування	Сприятливі природно-кліматичні умови для сільського господарства. Потужний сектор первинної переробки сільсько-господарської продукції та виробництва харчових продуктів

Джерело: [21].

Другим критерієм оцінювання виступає ступінь інноваційності і прогресивності НДДКР, що проводяться в регіоні за обраним напрямом смарт-спеціалізації. Виходячи із того, що в основі смарт-спеціалізації обов'язково мають лежати технологічні, управлінські, продуктові й освітньо-наукові інновації, реалізувати принципи цього нового для України управлінського інструменту регіонального управління буде неможливо без наявності розвинутої та прогресивної наукової складової, результати функціонування якої за обраним напрямом спеціалізації регіону повинні мати високий досягнутий рівень інноваційності і суттєві можливості для його потенційного зростання у найближчому майбутньому. З цією метою в регіоні мають успішно функціонувати конкурентоспроможні системи освіти і науки, які здатні підняти значення показників функціонування обраної сфери діяльності у межах смарт-спеціалізації на світовий інноваційний рівень. Лише за таких умов можна отримати очікувані від застосування інструменту смарт-спеціалізації вигоди у соціально-економічній, демографічній, екологічній та фінансових площинах регіонального розвитку. Оцінювання цього критерію також буде здійснено на підґрунті аналізу сильних та слабких сторін

функціонування економіки регіонів, прописаних регіональною владою у SWOT-матриці відповідних Стратегій розвитку регіонів України на період до 2027 р. (табл. 2.4).

Проведений аналіз дав можливість дійти невтішних висновків: з 14 областей, для яких проводилося оцінювання, серед сильних сторін у межах SWOT-аналізу, оприлюдненого регіональними органами влади у відповідних Стратегіях розвитку, лише Запорізька та Херсонська області проголосили про наявний суттєвий науковий потенціал і високі технології, що вже сьогодні застосовуються у тих сферах діяльності, що обрано як напрями смарт-спеціалізації. Ще чотири області, а саме Дніпропетровська, Рівненська, Тернопільська та Харківська, заявили про достатній науковий потенціал при одночасній констатації наявності значних проблем із науковими кадрами, інтегрованістю науки у виробництво та розвитком інноваційної інфраструктури [22].

Таблиця 2.4

Оцінювання ступеня інноваційності та прогресивності НДДКР в регіонах на основі SWOT-матриці відповідних Стратегій розвитку регіонів України на період до 2027 р.

Область України	Сильні сторони за результатами SWOT-матриці	Слабкі сторони за результатами SWOT-матриці
Волинська	Наявність трудових ресурсів та низька (порівняно з країнами ЄС) вартість робочої сили, особливо жіночої	Незначна частка високо технологічної інноваційної продукції у структурі виробництва. Недостатній доступ до якісної освіти на селі
Дніпропетровська	Розгалужена мережа ЗВО з різних галузей знань. Значна кількість галузевих науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро, інжинірингових компаній та інших	Зменшення загальної кількості споживачів освітніх послуг. Зниження якісних показників освіти, суттєва диверсифікація показників якості освіти між територіальними рівнями: «сільська громада – місто – обласний центр». Негативна динаміка результатів наукової діяльності та їх упровадження у практику господарювання. Відтік найкращих наукових кадрів і талановитої молоді
Житомирська	Достатня науково-дослідна база досліджень для галузі сільського господарства. Забезпечення підготовки кваліфікованих робітничих кадрів	Низький рівень інновацій у виробничій сфері і недостатня цифровізація. Відтік молоді в інші регіони та за кордон із метою отримання освіти

		та працевлаштування
Запорізька	Наявність високопрофесійного дослідницького середовища у сфері металургії, машинобудування, агропромислового комплексу. Реалізація науково-дослідних програм і створення новітніх розробок на потужних машинобудівних підприємствах. Вища частка інноваційно активних підприємств, порівняно з регіонами-сусідами (окрім Харківської області) – 19 % від загальної кількості промислових підприємств	Інертність у зміні старопромислової структури та використання низькотехнологічних процесів і обладнання
Івано-Франківська	Розвинута система освіти, наявний науковий та кадровий потенціал. Високий рівень освіченості населення	Низький рівень інноваційної та інвестиційної активності суб'єктів господарської діяльності
Кіровоградська	Наявність умов для здобуття якісної освіти протягом усього життя людини	
Миколаївська	Наявний потенціал високкваліфікованих спеціалістів	Застаріла науково-дослідна база багатьох установ та організацій
Полтавська	Наявність розгалуженої мережі освітніх закладів. Відпрацьовані взаємозв'язки між рівнями освітніх закладів	Недостатній рівень матеріально-технічної бази професійних закладів освіти. Зношене та морально застаріле обладнання підприємств
Рівненська	Наявність науково-практичних розробок в органічному землеробстві та комплексній переробці місцевих сировинних ресурсів	Відтік з області висококваліфікованих трудових ресурсів
Тернопільська	Достатній рівень виробничої і наукової бази для виготовлення біопалива, біоетанолу. Наявність передумов для створення інноваційного середовища	Недостатній рівень інтегрованості науки в реальний сектор економіки
Харківська	Розвинута сфера освіти, яка входить до 10 найбільших студентських центрів Європи. Значний науковий потенціал (наявність великої кількості наукових установ)	Недостатній рівень інноваційної активності підприємств. Відсутність ефективної координації взаємодії науки, бізнесу та освіти. Нерозвинута інноваційна інфраструктура
Херсонська	Потенціал для підготовки та перепідготовки кадрів, значний науковий потенціал. Наявність високих технологій в галузі сільського господарства, які можуть стати майданчиками для поширення технологій	Дефіцит кадрів, незначна кількість робочих місць, які приваблюють молодь

Хмельницька	Наявність навчальних закладів для підготовки та перепідготовки кадрів. Наявність двох індустріальних парків	Стрімке прискорення міграційних процесів, нестача робочої сили. Низька інноваційна активність промислових підприємств. Невідповідність освітніх послуг реальним потребам ринку праці
Черкаська	Розвиток інноваційних технологій у сфері захисту рослин. Наявність медичних закладів, що застосовують сучасне обладнання й інноваційні методи лікування. Наявний Навчально-тренінговий Центр STEM-освіти	Трудова міграція кваліфікованих кадрів, зокрема за кордон. Низька інноваційна активність підприємств. Низький рівень співпраці науки й бізнесу; слабо розвинена база для здійснення наукової і дослідницької діяльності

Джерело: складено автором на основі [22].

На такому науково-дослідному підґрунті навіть мріяти про інноваційне зростання регіональної економіки недоречно та безглуздо. А враховуючи той факт, що в основі реалізації обраних напрямів смарт-спеціалізації регіону мають лежати проривні технологічні рішення та інновації, очікувати успішної реалізації проголошених у Стратегіях регіонального розвитку напрямів смарт-спеціалізації до кінцевого терміну їх дії, мабуть, не варто.

Третім критерієм оцінювання виступає спроможність регіону акумулювати та спрямувати достатні обсяги ресурсів та інвестицій на інноваційний розвиток обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. Здатність органів регіональної влади забезпечити виконання цього критерію обумовлює соціальну й економічну успішність усього проєкту смарт-спеціалізації регіону. Для цього регіональна влада має контролювати і спрямовувати потоки фінансових, матеріальних, інформаційних, людських та знаннєвих ресурсів у ті сфери, в яких нагромаджено найбільший рівень людського капіталу та які мають найвищий інноваційний потенціал для перспективного зростання [22].

Враховуючи той факт, що економіка України протягом досить тривалого часу знаходиться військовому стані, стані фінансової кризи, розпорошення незначної кількості ресурсів, які мають бути спрямованими на розвиток тих чи інших видів економічної діяльності відповідно до проголошених стратегій розвитку регіонів країни, не дасть змоги досягти жодних поставлених ними амбітних цілей. До того ж, відсутність координації політики впровадження

регіональної смарт-спеціалізації на державному рівні призвела до дублювання регіонами країни сфер діяльності, які вони обрали як потенційно спроможні для інноваційного зростання, що також стане на заваді раціональному розподілу всіх видів ресурсів країни [21].

2.2. Смарт-спеціалізація інноваційного розвитку економіки Харківської області

Смарт-спеціалізація розвитку економіки Харківської області загалом визначається з урахуванням:

1. Оцінки інноваційного потенціалу видів економічної діяльності (ВЕД) економіки;
2. Статистичних розрахунків значущості окремих ВЕД в регіональній і національній економіках;
3. Рекомендацій Joint Research Centre;
4. Експертних заключень членів робочих підгруп з розробки Стратегії.

Згідно з проведеними розрахунками в Харківській області було визначено ВЕД, які мають найбільший інноваційний потенціал до розвитку: виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (КВЕД 21), виробництво машин і устаткування (КВЕД 28), виробництво енергетичного устаткування (КВЕД 27), виробництво авто- транспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (КВЕД 29, КВЕД 30) (табл. 2.5) [26].

Таблиця 2.5.

Оцінка інноваційного потенціалу ВЕД Харківської області у 2020–2021 рр.

ВЕД	К В Е Д	Питома вага інноваційно активних підприємств, %		Питома вага інноваційної продукції, %	
		2020 р.	2021 р.	2020 р.	2021 р.
Промисловість		22,4	28,1	1,4	2,4
Виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів	21	38,5	60,0	5,6	4,1
Виробництво машин і устаткування	28	31,2	26,3	6,9	25,1

Виробництво енергетичного устаткування	27	31,3	42,3	6,2	10,7
Виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів та інших транспорт-них засобів	29-30	50,0	57,1	5,5	8,4

За часткою випуску в загальному обсязі України окремі ВЕД Харківської області були більшими у порівнянні з регіонами країни, які досліджувалися. До таких ВЕД слід віднести: інформація та телекомунікації; професійна, наукова та технічна діяльність; освіта; мистецтво, спорт розваги та відпочинок (табл. 2.6) [26].

Таблиця 2.6.

Величина часток випуску за окремими ВЕД Харківської області й окремих регіонів в Україні у 2021–2022 рр., %

ВЕД	Інформація та телекомунікації		Професійна, наукова та технічна діяльність		Освіта		Мистецтво, спорт розваги та відпочинок	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.
Дніпропетровська	4,8	4,4	6,4	4,5	7,9	7,9	4,1	5,5
Київська	1,7	2,5	3,3	3,0	3,6	4,2	2,6	3,8
Львівська	5,7	6,8	2,9	2,8	6,5	6,8	4,3	5,0
Полтавська	0,8	0,9	1,2	1,0	3,0	3,3	2,1	2,8
Сумська	0,5	0,7	0,6	0,5	2,5	2,6	1,7	1,7
Харківська	6,1	8,3	7,2	4,4	8,6	8,0	5,5	6,8
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Наведені вище ВЕД займали таку частку випуску в загальному обсязі Харківської області та регіонів України, які аналізувалися (табл. 2.7).

Високотехнологічні ВЕД машинобудівної промисловості Харківської області мали наступні показники у 2021 р. (табл. 2.8).

Таблиця 2.7.

Динаміка часток випуску за окремими ВЕД у загальному обсязі випуску Харківської області і окремих регіонів України у 2021–2022 рр., %

ВЕД	Інформація та телекомунікації		Професійна, наукова і технічна діяльність		Освіта		Мистецтво, спорт розваги та відпочинок	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.
Дніпропетровська	1,3	1,4	1,5	1,1	2,1	2,0	0,2	0,2

Київська	1,1	1,7	1,8	1,5	2,2	2,2	0,3	0,3
Львівська	4,2	5,4	1,9	1,6	4,9	4,3	0,6	0,5
Полтавська	0,6	0,7	0,8	0,6	2,1	2,0	0,3	0,3
Сумська	0,6	0,7	0,7	0,8	4,1	4,1	0,5	0,4
Харківська	0,9	1,3	3,3	2,0	4,5	3,7	0,5	0,5
Україна	3,1	3,6	2,7	2,8	3,2	2,9	0,6	0,5

Найвищий потенціал інноваційності характерний для діяльності у сфері інформації та телекомунікацій (ІТ). В Україні найбільша частка інноваційно активних підприємств зосереджена саме в ІТ – понад 22% загальної їх кількості в цьому ВЕД. Складовими ІТ є: видавнича діяльність, яка включає видання програмного забезпечення; виробництво фільмів і видання звукозаписів; діяльність в сфері радіомовлення і телебачення; діяльність у сфері телекомунікації; діяльність у сфері інформаційних технологій та надання інших інформаційних послуг. Стан і розвиток ІТ значною мірою залежить (і пояснюється) від особливостей розвитку реального сектору економіки, який є основним споживачем продукції і послуг ІТ [26].

Сектор ІТ відіграє вагому (з тенденцією до зростання) роль в економіці Харківської області. У 2021 р. на цей ВЕД припало 5,7% (проти 4,47% у 2020 р.) обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання регіону, тоді як в Україні значення цього показника становило 3,1% (проти 2,6%). Сектор ІТ займає лідерську позицію серед послуг Харківської області. У IV кв. 2022 р. його частка в обсязі реалізованих послуг регіону становила 25,2% проти 18,8% в Україні. ІТ Харківської області спеціалізується на комп'ютерному програмуванні, консультуванні та пов'язаній з ними діяльності, частка якого в структурі обсягу реалізованих послуг регіону в IV кв. 2021 р. на 47,2% перевищила відповідний показник в Україні [26].

Спеціалізація Харківської області на найбільш інноваційному сегменті ІТ, продукція (послуги) якого тією чи іншою мірою забезпечує діяльність усіх ВЕД, свідчить про наявність потенціалу до інноваційного розвитку економіки регіону загалом та сектору ІТ зокрема. Останній відіграє вагому роль в Україні: зокрема,

частка області в обсязі реалізованих послуг ІТ України у 2022 р. становила 5,0%, видавничої діяльності – 20,8%, комп’ютерного програм-ування, консультування та пов’язаною з ними діяльністю – 13,0% (рис. 2.1) [26].

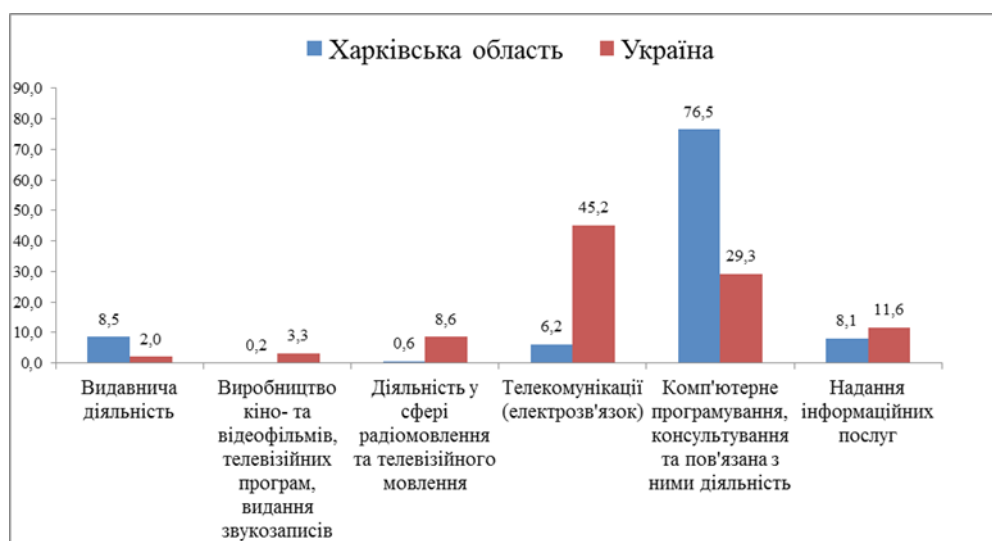

Рис. 2.1. Структура реалізованих послуг ІТ України у 2022 р.

Результати проведеного аналізу дають підстави для твердження, що ІТ- сектор Харківської області володіє інноваційним потенціалом та порівняльними перевагами (в Україні), достатніми для вибору його як сфери смарт-спеціалізації. У розрізі КВЕД ІТ(J) найперспективнішими напрямками смарт-спеціалізації регіону є комп’ютерне програмування, консультування і пов’язана із ними діяльність (62) і видавнича діяльність (58) [26].

Діяльність суб’єктів господарювання у сегменті комп’ютерного програмування, консультування та пов’язаної із ними діяльності в області сконцентровані переважно в Харківському ІТ Кластері. Ця громадська спілка, заснована у 2015 р., динамічно розвивається та об’єднує близько 37 тис. ІТ-спеціалістів із середньою місячною заробітною платою понад 2000 дол. США [18]. У Харкові працює 15% ІТ-спеціалістів України, і за цим показником регіон поступається тільки Києву, на який припадає 40% [21].

Харківський ІТ кластер відіграє важливу роль у процесах цифрової трансформації економіки регіону, зокрема разом з Офісом реформ Харкова працює над проєктами Smart City та діджиталізації міста. ІТ-індустрія Харкова

сплачує близько 6 млрд грн податків, а обсяг її роботи становить майже 1 млрд дол. США. Один ІТ-спеціаліст Харкова створює 3,5 робочого місця. Отже, 37 тис. ІТ-спеціалістів створюють додатково ще 130 тис. робочих місць [20]. Сьогодні Харківський ІТ Кластер переважно працює на експорт ІТ-послуг, однак має високий потенціал до поглиблення співпраці з реальним сектором національної економіки [26].

Отже, визначено такі смарт- спеціалізовані інноваційні кластери розвитку економіки Харківської області: енергомашинобудування; виробництво бронетанкової техніки; авіаційна промисловість; створення та виробництво нових матеріалів; біофармацевтичний; інформаційних технологій; креативної індустрії; агропереробний.

Таким чином, у Харківській області було ідентифіковано наступні смарт-спеціалізовані інноваційні кластери, які мають потенціал до розвитку:

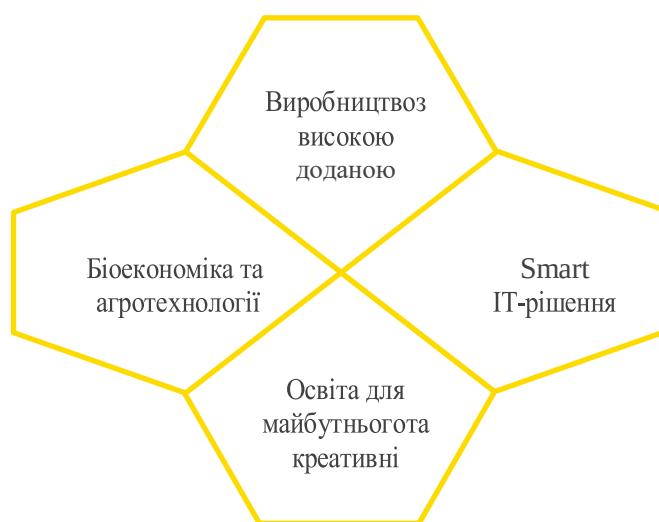

Рис. 2.2. Потенційні доменні напрями спеціалізації Харківської області

1. Смарт-спеціалізовані інноваційні кластери Харківської області, які відносяться до сфери управління центральних органів виконавчої влади:

- енергомашинобудування (КВЕД 28.11, КВЕД 27.11, КВЕД 85.45);
- виробництва бронетанкової техніки (КВЕД 25.4, КВЕД 30.40, КВЕД 85.42);
- авіаційної промисловості (КВЕД 30.30, КВЕД 85.42);
- створення та виробництва нових матеріалів (КВЕД 20, КВЕД 72.19, КВЕД 85.42)

[26].

2. Смарт-спеціалізовані інноваційні кластери Харківської області, які відносяться до сфери управління регіональних органів виконавчої влади або знаходяться у приватній власності:

-біофармацевтичний (КВЕД 21, КВЕД 72.11, КВЕД 85.42);

-інформаційних технологій (КВЕД 62.01, КВЕД 85.42);

-креативної індустрії (окрім інформаційних технологій) (КВЕД 58.1, КВЕД 59, КВЕД 60, КВЕД 63, КВЕД 73, КВЕД 74, КВЕД 85.42);

-агропереробний (КВЕД 01, КВЕД 10, КВЕД 85.42) [26].

Отже, методологія смарт-спеціалізації є інструментом пошуку найбільш конкурентних, інноваційних та унікальних секторів певного регіону країни, підтримка яких може мати суттєвий позитивний ефект на мезо – та макрорівні. Серед регіонів України найбільший приріст індустріального потенціалу та найвищий рівень інноваційності продукції демонструє Харківська область. Аналітично обґрунтовано, що спеціалізація Харківської області на найбільш інноваційному сегменті сфери інформації та телекомунікацій – комп'ютерному програмуванні, консультуванні та пов'язаній з ними діяльності – свідчить про наявність значного потенціалу інноваційного розвитку економіки цього регіону.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІОНА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ПРОЄКТІВ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Інновації сьогодні виступають основною рушійною силою забезпечення інтенсивного вектора соціально-економічного розвитку світових країн-лідерів і є головним важелем створення комфортних умов життя та праці населенню цих країн. У цьому напрямі прийняття регіонами світу концепції смарт-спеціалізації є проявом їх свідомого переходу на стратегію вибіркового або точкового розумного інвестування в активне інноваційне зростання тих сфер економічної діяльності, які мають найвищий інноваційний потенціал і здатні принести регіону найбільшу соціально-економічну, екологічну і демографічну користь у найкоротший термін. Привабливість цих перспектив підтверджується ступенем поширення принципів смарт-спеціалізації картою світу – на сьогодні вибір на користь смарт-спеціалізації зробили понад 200 регіонів (з яких 187 представляють території країн-членів ЄС) з 26 країн світу (з яких 19 є країнами-членами ЄС) [22].

Смарт-спеціалізація – це хороший індикатор для залучення коштів в регіони. Лише у 2014 – 2020 роках бюджет проєктів в рамках смарт-спеціалізації для країн ЄС склав 66 мільярдів євро. Із них сусідня Польща отримала 9,95 мільярда євро, Іспанія – 7,94 мільярда євро, Німеччина – 6,43 мільярда євро.

По-друге, реалізація такого підходу дасть змогу посилити децентралізаційні процеси, що за останні шість місяців суттєво послабились на фоні централізації управління країною в умовах воєнного стану. Бо ключовий принцип "знизу вгору", який переслідує смарт-спеціалізація, знову повертає місцевим управлінням роль не просто спостерігачів, а одних з лідерів трансформації своїх територій.

По-третє, ключова філософія розумної спеціалізації – це боротьба із викликами, використовуючи арсенал внутрішнього потенціалу кожного з регіонів та інновації. Перш за все йдеться про конкретні економічні ефекти у вигляді хай і локальних, але технологічних і сучасних виробництв, що стануть елементом

сталого розвитку і в результаті впливатимуть на спроможність громад у подальшому.

Четверте – реалізація підходу розумної спеціалізації, будь-то промисловість, енергетика, або цифрова індустрія, вимагатиме висококваліфікованого персоналу, а, значить, і повернення на відповідні території важливих для економіки трудових ресурсів [21].

Тому, не чекаючи перемоги і закінчення війни, вже зараз важливо формувати концептуальні стратегії смарт-відновлення деокупованих територій за принципом розумної спеціалізації і шукати потенційно можливі в нинішніх безпекових реаліях конкретні інвестиційні пропозиції для їх наповнення. Адже навіть невеликий за своїми масштабами центр 3Д-друку, чи колл-центр іноземної компанії може дати постраждалій громаді економічний ефект, співмірний з міні-виробництвом, або створити більше робочих місць, ніж агрофірма [2].

І такий підхід здатний суттєво пришвидшити курс відновлення країни та перетворити Україну з зони бойових дій на плацдарм народження сучасних інноваційних рішень і рішень розумної спеціалізації, що запустять реверс втраченого людського капіталу і забезпечать з допомогою локальних змін в економіці деокупованих територій великий цивілізаційний стрибок всієї країни.

Безпосередній старт і досягнення у кінцевому рахунку результативності процедур смарт-спеціалізації базуються на реалізації процесу підприємницького відкриття EDP (Entrepreneurial discovery process), тобто формування новизни й інноваційної складової діяльності через розробку нових технологічних та управлінських рішень, продуктів і послуг, що мають інноваційні характеристики в обраних напрямках діяльності регіону [21].

Саме через механізм EDP відбувається оздоровлення регіональної економіки, а сам регіон набуває суттєвих конкурентних переваг. Досягаються такі переваги через пошук, переконання і залучення стейкхолдерів до реалізації обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону, при тому, що головна роль тут відводиться органам регіональної влади – від прийняття остаточного рішення щодо доцільності вибору того чи іншого виду діяльності як напрямку смарт-спеціалізації

до ґрунтового призначення як основних виконавців проєктів смарт-спеціалізації тих суб'єктів господарювання, що мають найвищий інноваційно-інвестиційний потенціал.

Фахівцями підраховано, що на початок 2021 р. завдяки використанню технологій EDP регіони Європи, які перейшли на стратегію смарт-спеціалізації, виведуть на ринок до 15 тис. нових продуктів, створять 140 тис. нових стартапів, що має забезпечити 350 тис. нових робочих місць [22]. Ймовірність реалізації таких грандіозних планів є досить високою, адже на початок 2020 р. в Європі було запущено понад 120 різних стратегій смарт-спеціалізації регіонів, на фінансування яких було виділено 67 млрд євро із різних джерел [22]. Обґрунтованість таких значних обсягів фінансування визначається тими пріоритетами, які ставляться європейськими регіонами при реалізації проєктів смарт-спеціалізації. Дійсно, пріоритетними галузями у реалізації проєктів смарт-спеціалізації європейських регіонів виступають три напрями: нанотехнології, передові матеріали, вдосконалене виробництво і переробка, біотехнології; інформаційно-комунікаційні технології та космос, при тому, що суттєву увагу приділяється також розв'язанню таких гострих соціально-суспільних проблем, як зростання здоров'я нації та добробуту, подолання демографічних змін, забезпечення продовольчої безпеки, поширення екологічно чистої енергії та екологічного транспорту, збереження навколишнього середовища і протидія кліматичним змінам [20]. Таким чином, смарт-спеціалізація європейськими регіонами визначається як стратегічний інструмент проривного розвитку економіки в тих її галузях, що, по-перше, мають забезпечити Європі у найближчій перспективі інноваційне лідерство на світовому рівні у найбільш знаннємістких сферах діяльності, і, по-друге, створити багатокomпонентну основу для безперервного підвищення якості і рівня життя населення цих країн, що є основною метою функціонування будь-якої держави.

Дієвість означеного підходу до регіонального розвитку підтверджується даними European innovation scoreboard [21]. З метою ілюстрації інноваційного розвитку розвинених країн світу подивимося динаміку значень підсумкового

інноваційного індексу цього табло для європейських країн, досвід впровадження проєктів смарт-спеціалізації яких було досить детально досліджено в роботі. Так, Бельгія виступає учасником групи інноваційних лідерів ЄС і демонструє стрімке зростання підсумкового інноваційного індексу зі 122,8 у 2019 р. до 143,5 у 2021 р.

Пріоритетами інноваційного розвитку для країни виступають кількість інноваційних представників малого і середнього бізнесу, що працюють у колаборації з іншими підприємствами, продуктивність ресурсів, чисельність іноземних докторантів і кількість публічно-приватних спільних наукових публікацій [3]. Франція, що входить до складу групи сильних інноваторів, демонструє стабільну позитивну динаміку підсумкового інноваційного індексу зі 117,2 у 2015 р. до 122,3 у 2021 р. Водночас, виходячи зі значень та динаміки у часі субіндексів, можна зробити висновок про чотири основні пріоритетні вектори інноваційного розвитку країни – це чисельність іноземних докторантів, державна фінансова підтримка наукових досліджень й розробок бізнесу, продуктивність ресурсів та навчання протягом життя [21].

Великобританія, хоча вже й вийшла зі складу ЄС, також входить до групи сильних інноваторів і демонструє зростання значення індексу зі 122,2 у 2015 р. до 137,7 в 2021 р. Інноваційні пріоритети спрямовані на зростання витрат венчурного капіталу, кількості інноваційних представників малого та середнього бізнесу, що працюють в колаборації з іншими підприємствами, професійної мобільності людських ресурсів у науці та технологіях і чисельності зайнятих фахівців у сфері ІКТ [203]. І, нарешті, Іспанія представляє групу помірних інноваторів, а значення її індексу зросло з 82,6 у 2015 р. до 96,0 у 2021 р. Водночас основними пріоритетними сферами інноваційного розвитку в країні виступають продуктивність ресурсів, обсяги продажів інноваційної продукції, діджиталізація та чисельність населення з вищою освітою [3].

Беручи до уваги той факт, що в економіці України протягом вже багатьох років спостерігаються соціально-економічна й суспільно-політична кризи, регіональній владі через обмеженість фінансування виділити з бюджету кошти на інноваційний розвиток навіть обраних напрямів смарт-спеціалізації буде

доволі складно, не кажучи вже про модернізацію та відновлення одночасно всіх секторів регіональної економіки. Саме тому необхідно знайти дієві альтернативні джерела інвестицій, які можуть бути наданими у будь-якій формі – від безпосередньо коштів до перерозподілу ресурсів та інформаційних технологій, консолідації зусиль стейкхолдерів до створення інновацій, залучення високопрофесійних фахівців і талантів тощо. У цьому ж контексті доцільно використовувати такі активатори інноваційного розвитку економіки регіону, дієвість яких підтверджено досвідом розвинених країн (рис. 3.1) [22]:

1. Забезпечення сприятливих умов для створення та подальшої підтримки функціонування інноваційно-освітніх кластерів в межах обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. Завдяки консолідації зусиль і ресурсів освітніх та наукових установ, суб'єктів ділового середовища та владних структур регіону в межах обґрунтованого напрямку смарт-спеціалізації можливо одночасно підвищити інноваційний рівень усіх стейкхолдерів, що дасть регіону можливість отримати синергетичний ефект і поступово набути стабілізаційних соціально-економічних тенденцій. У кластері створюються навчальні центри, на базі яких здійснюється якісна підготовка та перепідготовка фахівців усіх рівнів, проводяться навчальні тренінги та програми підвищення кваліфікації, ведеться підготовка робітників з полівалентними кваліфікаціями та високоефективних менеджерів, здійснюється ознайомче навчання всіх задіяних працівників з інноваційними технологіями тощо. Доцільним також є створення на базі кластера інноваційних лабораторій та бізнес-інкубаторів, призначенням яких є пошук, стимулювання, акумулювання прогресивних та новаторських ідей, їх перевірка на здійсненність, апробація та запровадження у виробництво. В основі діяльності таких лабораторій лежить науковий експеримент, тобто прагнення знайти або сформулювати певну ідею та за допомогою наявного інструментарію перевірити [21].

Рис. 3.1. Рекомендовані до використання активатори інноваційного розвитку регіонів України в контексті набуття можливостей для успішної реалізації обраних напрямів смарт-спеціалізації

2. Активізація процедур підприємницького відкриття ЕДР у межах обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. У регіоні мають бути створені сприятливі умови до стимулювання населення ставати підприємцями, а підприємців – до запровадження інноваційних проєктів у межах обраного напрямку смарт-спеціалізації. З цією метою доцільним є створення спеціальних постійно діючих робочих чи консультаційних груп, до складу яких необхідно ввести провідних фахівців із різних галузей, досвід яких може стати корисним для успішної реалізації проєктів смарт-спеціалізації [26].

3. Реалізація програм державних закупівель у межах обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. Розумна політика смарт-спеціалізації має бути

спрямованою на безпосередню діяльність (виробничу, управлінську, інформаційну тощо), а не на певні сектори або суб'єкти господарювання, що дасть можливість досягти об'єктивності процесів розподілу ресурсів [26].

4. Надання фінансової допомоги суб'єктам господарювання в межах обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. Особливістю ведення різних аспектів інноваційної діяльності є високий ступінь ризикованості, а тому на регіональному рівні необхідно у безперервному режимі вести роботу з пошуку джерел фінансування, кредитування й інвестування регіональних інноваційних підприємств, які здійснюють свою діяльність в межах напрямку смарт-спеціалізації. З цією метою на рівні регіону мають створюватися програми мікрокредитування інноваційних рішень, здійснюватися операції зі страхування товаровиробників напрямку смарт-спеціалізації від ймовірних ризиків, надаватися безоплатна або частково оплатна фінансова допомога у вигляді субсидій або кредитів, здійснюватися пошук можливостей і адресна допомога в отриманні міжнародних грантів та інвестицій, відкриватися можливості та доступ до венчурного фінансування проєктів смарт-спеціалізації, запроваджуватися програми державно-приватного партнерства тощо. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» визначено основне джерело фінансування процедур регіонального розвитку, зокрема і проєктів смарт-спеціалізації, а саме Державний фонд регіонального розвитку [26].

Взаємовигідна співпраця з іншими регіонами в межах обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. Дослідження, проведені в роботі, показали, що різні регіони України обрали ті самі або схожі напрями смарт-спеціалізації (наприклад виробництво харчових продуктів) при наявності доволі різних передумов для розвитку в регіоні науково-освітнього сектору, що обумовлює наявність чи відсутність можливостей для швидкого інноваційного розвитку території та перспектив для успішної реалізації проєктів смарт-спеціалізації. За таких умов економічно визнаним і доречним з погляду регіонального розвитку має стати поєднання зусиль і ресурсів розташованих у географічній близькості регіонів у справі реалізації проєктів смарт-спеціалізації, чого можна

досягти через проведення конструктивних переговорних процесів на рівні органів регіональної влади [26].

5. Створення міжрегіональних дослідницьких платформ конструктивного діалогу між бізнесом, науковим середовищем і органами регіональної влади з метою розробки інноваційних ідей у межах обраного напрямку смарт-спеціалізації регіону. В основу таких дослідницьких платформ потрібно покласти потужний науково-дослідний центр, роль якого можуть відіграти кілька освітніх та наукових установ за профілем напрямку смарт-спеціалізації регіону, що має забезпечити генерування нових ідей, інноваційних рішень і технологій. За умови, що в регіоні є відсутнім потужний науковий центр (прикладом може виступити Черкаська область), органи регіональної влади повинні докласти зусиль, щоб підписати договори про ведення наукових робіт за науковою тематикою, яка є цікавою регіону, з провідними науковими центрами або науковими колективами України [22].

6. Підвищення якості підготовки професійних кадрів та формування у них мотивації до активної інноваційної діяльності. Проєкти смарт-спеціалізації мають постійний і безперервний характер, тобто їх дія не припиняється після закінчення терміну самого проєкту, а тому суб'єкти господарювання, що беруть участь в означених проєктах, будуть на постійній основі мати потребу у забезпеченні високопрофесійними та високомотивованими до інноваційної праці робітничими й управлінськими кадрами. З цією метою в регіоні необхідно запровадити принцип навчання протягом життя, і, у першу чергу, він має торкнутися саме напрямку смарт-спеціалізації [21].

Комплексна дія всіх активаторів реалізації смарт-спеціалізації сприятиме на рівні національної економіки створенню унікальної екосистеми інноваційного зростання регіональної економіки, яка дасть можливість розвинути, у першу чергу, інвестиційно місткі види економічної діяльності, до яких, як вже було встановлено раніше, в Україні відносяться сфера виробництва харчових продуктів та ІКТ. Саме ці сфери є найбільш поширеними серед країн ЄС – 23 країни з 28 зосередили свої смарт-спеціалізації на сільському

господарстві і 22 країни – на ІКТ, охороні здоров'я, міському транспорті і досяжності [21].

Отже, можна вважати, що Україна розпочала процеси смарт-спеціалізації у правильному векторі руху і має для їх реалізації певні підстави, проте відсутність фактичних умов для інноваційного зростання через суттєвий дефіцит фінансових коштів і мотивованих до генерування інновацій людських ресурсів є суттєвими «вузькими місцями» та блокуючими рух силами на шляху до успішної реалізації проголошених регіонами України проєктів смарт-спеціалізації. Саме тому протягом наступних років основні зусилля органів регіональної влади мають бути спрямованими саме на розширення і, за можливості, ліквідацію означених «вузьких місць», для чого необхідно зосередити свої сили на реалізації семи обґрунтованих вище активаторів інноваційного розвитку регіонів України. Цей же період кожному регіону країни доцільно використати також й на чітке усвідомлення правильності вибору напрямку смарт-спеціалізації або його здійснення. Наступні два роки, тобто 2024–2025 рр., варто присвятити нарощуванню інноваційного потенціалу обраних напрямів смарт-спеціалізації, для чого доцільно вести досить активну політику щодо залучення інвесторів та пошуку талантів, здатних на генерування нових ідей. І заключний щодо актуальних стратегій регіонального розвитку період, тобто 2026–2027 рр., має бути цілком присвяченим безпосередньому всебічному та всеосяжному інноваційному розвитку обраних сфер діяльності регіонів України [26].

Для того щоб надати регіональній владі орієнтирів і дієвих інструментів оцінювання стосовно ступеня досягнення проголошених цілей на кожному з трьох часових проміжків, науковцями було розроблено універсальну карту самооцінювання передумов, перспектив та перших результатів, отриманих від реалізації проєктів смарт-спеціалізації на рівні регіону [26].

Карта містить індикатори оцінювання шести функціонально-технологічних сфер життєдіяльності регіону, зокрема показники, що були запропонованими нами в першому розділі роботи (Дод Є). Основним призначенням карти є

візуалізація досягнутого за кожною сферою рівня реалізації проголошених цілей, які пропонується поділити на низький, середній і високий з кольоровим позначенням кожного рівня. Кількісні межі кожної з трьох оцінок визначаються на рівні регіональної влади комплексним шляхом – із залученням експертних методів оцінювання, проведення періодичних опитувань населення і учасників ринку й глибокого статистичного аналізу показників життєдіяльності регіону. У методичному плані кожний регіон має наповнювати запропоновані індикатори конкретними показниками, які найкращим чином дадуть змогу з кількісного та якісного боків висвітлити досягнутий стан розвитку за певною функціонально-технологічною сферою функціонування економіки регіону. Відповідальність за методологію обчислення та проведення безпосередніх розрахунків за індикаторами карти у безперервному режимі необхідно покласти на координаційний центр смарт-спеціалізації. Запропонована карта має стати інструментальною основою для організації та запровадження поточного моніторингу результативності процесу смарт-спеціалізації регіону, на підґрунті чого мають прийматися відповідні управлінські рішення на всіх рівнях [26].

В умовах післявоєнного регіонального відновлення Міністерство регіонального розвитку з використанням підходу смарт-спеціалізації повинно буде здійснювати заходи з:

- побудови регіональної політики та зміцнення її стійкості в умовах непередбачених, форс-мажорних обставин, з врахуванням посилення безпеки регіонів;
- здійснити заходи з можливості використання сучасних інструментів регіональної політики за новими стандартами, а не старими, установленими традиціями довоєнного періоду;
- забезпечити координацію формування регіональних програм розвитку за підтримки міжнародних фондів та організацій, що інвестуватимуть у відбудову міст та регіонів [26].

Державна програма регіонального розвитку до 2020 року передбачала розвиток практично кожного регіону. Основний акцент при цьому робиться на

великих виробництвах, що можуть приносити левову долю до місцевого та державного бюджету. Однак необхідно зазначити, що великі виробництва та заводи знаходяться не в кожному місті чи регіоні [26].

Саме тому, для того, щоб розвивати кожен регіон, потрібно здійснювати програми з підтримки малого підприємництва. Основні зусилля у цьому процесі повинні прикладатися на процес підприємницького відкриття – EDP (Entrepreneurial discovery process) [3]. Ідея EDP є ключовим методом смартспеціалізації будь-якого міста чи регіону. Для того, щоб реалізувати його, потрібно створювати команду ініціаторів та координаторів процесу, які повинні постійно стимулювати населення для втілення їх підприємницького потенціалу. Найскладнішим етапом реалізації цієї програми є ідентифікація потенційних стейкхолдерів, оскільки в умовах тотальної недовіри до всіх провладних ініціативних проєктів з підтримки бізнесу, творчі та ініціативні люди без підприємницького досвіду можуть ігнорувати будь-які медійні заклики до організації зустрічей. Разом з тим, якщо координатори процесу самостійно виявлятимуть ініціативу і здійснюватимуть індивідуальну роботу з підприємцями, то зібрати команду для інноваційного розвитку реально. Складність роботи на цьому етапі полягає у відсутності методології виявлення активних підприємців, а тому ця справа є виключно творчим процесом, котрий можливо реалізувати завдяки наполегливості та цілеспрямованості координаторів смарт-спеціалізації [21].

Однак, навіть не маючи єдиної методики формування смарт-спеціалізації, можна виділити кілька загальних етапів, котрі будуть спільними для кожної координаторської чи ініціативної групи.

Незважаючи на розроблені методи, етапи та інструменти регіонального розвитку шляхом смарт-спеціалізації, невирішеними залишаються низка проблем, які потребують практичних способів вирішень. Систематизуємо їх у таблиці 3.2.

Таблиця 3.1

Етапи формування програми регіональної смарт-спеціалізації

Етап	Зміст	Практичні дії
Формування групи	Затвердження координаційної групи на рівні області та визначення пріоритетного напрямку розвитку відповідно до проведеного аналізу потенціалу регіону.	Здійснюється в формі інтерактивних семінарів та воркшопів, за результатами проведення яких оцінюються місце та завдання кожного члена команди, які формуватимуть організаційну структуру координаторської команди смарт-спеціалізації. Ці ж люди представлятимуть інтереси на зустрічах з іншими регіонами партнерами, представниками Європейської Комісії, незалежними науковими експертами, що працюють у рамках смарт-спеціалізації.
Планування дорожньої карти	Узгоджується спільне бачення розвитку регіону із врахуванням ринкової динаміки, особливостей регіонального розвитку та програмою розвитку конкурентоспроможності регіону.	Команда координаторів готує структуровану презентацію стратегії, яка опрацьовується експертами з регіонального розвитку.
Пріоритизація	В умовах обмежених ресурсів, закономірно, що не всі проєкти отримують можливість фінансування, підтримки чи достатньої уваги. Таким чином, потрібно обрати пріоритетні проєкти, та зосередити на них основні зусилля.	На даному етапі разом із контролюючою групою експертів платформи смарт-спеціалізації здійснюється контроль за вибором найбільш перспективних ніш та моніторинг інформаційних та фінансових потоків, націлених на реалізацію проєкту.
Робота над проєктом	Команда координаторів створює бізнес-середовище для ефективної роботи бізнесу	Координатори представляють громаду у міжнародних організаціях, беруть участь у різних тематичних заходах, привертаючи увагу до проєкту інвесторів та розширюючи конкурентний потенціал обраної галузі

Таблиця 3.2

Проблеми державної політики смарт-спеціалізації регіонів України та напрями їх вирішення

Проблема	Зміст	Напрями вирішення
Нечіткість управлінських процесів	Розроблення стратегії інноваційного розвитку хоча і є проєктом, однак по факту воно не має чітких послідовностей для реалізації. Це пов'язано більшою мірою із слабким регіональним управлінням, в результаті якого визначені найважливіші учасники кластеру залишаються маловідомими і в результаті не отримують достатньо підтримки та ресурсів для розвитку	Процес управління проєктами повинен використовувати комплекс методів, інструментів та прийомів не публічного, а корпоративного менеджменту, де використовуються сучасні, інноваційні системи моніторингу за груповими процесами реалізації. Для того, щоб проєкт був успішним, він повинен бути ініційований зацікавленою в його успішній реалізації людиною, яка зможе зібрати команду координаторів, що матимуть чіткі завдання.

Неефективність лідерів проєктів	Розподіл ролей між координаторами проєкту відбувається між головними спеціалістами ОДА або науковцями (як показує практика Європи). Разом з тим в реальних умовах місцева влада не справляється із ефективним управлінням, а науковці, які є експертами в теорії бізнесу, не мають практичного досвіду реалізації проєктів.	Посадовець, що отримує заробітну плату в розмірі середнього окладу по Україні не може ефективно виконувати роботу ініціатора чи лідера проєкту. В цій ситуації важливо впроваджувати прозорі правила гри, де координатори проєкту від результатів своєї роботи отримуватимуть достойну фінансову винагороду, а на їх посади найматимуться досвідчені менеджери із комерційного сектору.
Якість аналітики	На практиці зібраної інформації в рамках дослідження пріоритетних галузей інноваційного розвитку виникає досить багато суперечностей між результатами досліджень і фактичною ситуацією. Зокрема, в регіоні може бути фактично перспективною одна галузь, однак вона може взагалі не потрапити до пропозицій розвитку через брак компетенцій чи корумпованість.	Аналітичні дослідження повинні проводитися частково незалежними компаніями, які не будуть зацікавленими у підтасовці результатів на користь певних гравців ринку. Разом з тим команда експертів повинна доповнюватися і знавцями місцевого бізнес-середовища, який може показати правильні напрями пошуку інноваційних секторів чи зазначити хибні, що не відповідають ресурсним можливостям регіону

Таким чином, щоб основні проблеми смарт-спеціалізації регіону були вирішені, регіональний розвиток повинен починатися із вибору дієвої команди регіонального управління. Проєкт інноваційного розвитку не може бути реалізованим без належного управління, в і цьому випадку головним управлінцем повинна бути громада, що обирає міську владу, команду координаторів, які в результаті здатні організувати такий проєкт із залученням громадян, підприємців та бізнесу різного рівня. Побудова проєкту вимагає інноваційних методів управління, коли створюються дієві нетворкінги, які з використанням сучасних інформаційних систем та технологій можуть у постійному режимі комунікувати між собою, слідкувати за процесами реалізації та швидко реагувати на виклики [20].

Отже, державна політика у сфері смарт-спеціалізації є частиною політики інноваційного розвитку регіонів. Однак під інноваціями мається на увазі не стільки використання нових технологій у виробництві, скільки нових технологій у взаємодії між урядом, бізнесом, освітою та громадою. Смарт-спеціалізації регіонів бувають різними: простими та складними, із залученням закладів освіти до процесу чи без, з приверненням громадян до спільної справи, чи виключно

взаємодіючи із бізнесом. Складні структури дозволяють реалізувати масштабні проекти. Проте прості проекти реалізуються швидше. В умовах післявоєнного відновлення важливо обирати проекти швидкі та дієві, поступово розширюючи їх. Розвивати можна будь-який регіон, незалежно від його поточного стану розвитку, оскільки кожна місцевість в Україні має свій потенціал. Головне – виявити його та цілеспрямовано працювати над його розвитком [26].

Разом з тим, щоб реалізувати такі проекти, необхідно кардинально змінити підходи до публічного управління та державної політики. У першу чергу, громада самостійно повинна брати відповідальність за свій розвиток та обирати до місцевого уряду перспективних спеціалістів, що здатні організувати, об'єднати та скерувати громадськість та бізнес задля визначеної цілі. По-друге, змін потребує і бюджетна система, яка не дозволяє забезпечити гнучкість проекту, що може- буватиме маневрів в процесі змін ринкового середовища. По-третє, необхідно повністю змінити методи взаємодії між урядом та громадою, вивівши їх на новий рівень, щоб суттєво підняти рівень довіри населення до ідей смарт-спеціалізованого розвитку регіонів шляхом підприємництва [21].

Отже, метою смарт-спеціалізації можна визначити оптимальне використання інноваційного потенціалу регіону шляхом максимальної адаптації можливих напрямів розвитку науки та освіти до їх наявних соціально-економічних умов. Тому необхідно спрямовувати державну та регіональну підтримку у ті ініціативи, заходи та проекти, які дають змогу підвищити рівень розумної спеціалізації регіону, розробляти й впроваджувати у виробництво новітні технології та продукти з високою доданою вартістю. З цією метою на рівні країни потрібно:

- збільшити інноваційний і конкурентний потенціал районів як основу для ефективної реалізації моделі сталого зростання;

- посилити міжрегіональне співробітництво, яке є ключовим елементом глобалізованої економіки;

- привернути увагу зовнішніх і внутрішніх інвесторів до потенціалу менш розвинених регіонів країни з метою їх інноваційного та соціального розвитку; покращити та посилити співпрацю в рамках інноваційної політики з

розвиненими країнами ЄС та світу [26].

Успішна реалізація означених орієнтирів розвитку дасть регіонам країни можливість отримати такі переваги від смарт-спеціалізації:

- адресна підтримка тих видів економічної діяльності, які приносять найбільш значний розвиток, інновації та зростання регіональної економіки, як результат – підвищення ВРП та покращення соціально-економічних показників регіону;

- підвищення інвестиційної привабливості регіону через доведення інвесторам доцільності інвестування у ті сфери, що є найбільш перспективними;

- розширення доступу стейкхолдерів до європейських програм і грантів;

- залучення зовнішніх джерел фінансування інноваційного розвитку регіону;

- розширення можливостей єврорегіонального партнерства шляхом виявлення та налагодження зв'язків із європейськими регіонами з відповідною спеціалізацією, приєднання до європейських ланцюжків створення доданої вартості;

- забезпечення колегіального розвитку, прийняття та реалізації стратегічних управлінських рішень шляхом посилення комунікації між стейкхолдерами процесів смарт-спеціалізації регіону [26].

У комплексі всі запропоновані рекомендації будуть створювати умови підвищення для України значень показників «Інновації» та «Технологічна готовність» Індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, а також місця у рейтингах Global Innovation Index, Європейського інноваційного табло, Індексу приваблювання талантів, Індексу людського розвитку, Doing Business та ICT Development Index. А це, безперечно, стане умовою для поступової стабілізації економічного стану регіонів країни та набуття тенденцій підвищення якості і рівня життя населення.

ВИСНОВОК

Смарт-спеціалізація – це інноваційний підхід, який має на меті стимулювати економічне зростання та створення робочих місць шляхом надання можливостей кожному регіону визначити та розвинути власні конкурентні переваги.

Детальне ознайомлення зі змістом офіційних документів та інформаційних платформ, що регламентують процедури реалізації смарт-спеціалізації регіону, дало змогу дійти наступних висновків щодо особливостей успішної реалізації у регіоні проєктів смарт-спеціалізації з метою досягнення очікуваних стейкхолдерами соціально-економічних переваг:

8) в основі смарт-спеціалізації лежать докорінна перебудова та перезапуск регіональної економіки, де основним вектором руху виступають проєкти, які базуються на розробці, адаптації та впровадженні технологічних, управлінських та освітньо-наукових інновацій;

9) смарт-спеціалізація вимагає значних інвестицій з різних джерел та мобілізації всіх ресурсів регіону, а тому курс на одночасний розвиток декількох сфер економічної діяльності території, також як і дублювання, і фрагментація зусиль на розвиток одного й того ж виду діяльності у різних регіонах країни, не дасть очікуваного результату і буде програвшим рішенням, що спричинить суттєві непродуктивні витрати і втрати;

10) ґрунтовний вибір сфери економічної діяльності регіону, куди будуть цілеспрямовано направлятися інвестиції та для розвитку якої будуть стимулюватися й акумулюватися інновації, має базуватися на унікальності, ресурсозбереженні і конкурентних перевагах території та корелюватися із потребами місцевого ділового середовища;

11) за сучасних умов економічний розвиток території у вигляді зростання сукупної продуктивності праці та підвищення конкурентоспроможності регіону не може бути досягнутим без одночасної його промислової, наукової, освітньої та технологічної спеціалізації, координувати та спрямовувати яку мають органи регіональної влади;

12) смарт-спеціалізація регіону має ґрунтуватися на потужних і конкурентоспроможних системах освіти та науки, для чого ці сфери повинні достатньою мірою фінансуватися й у безперервному режимі орієнтуватися на найкращі світові практики, системи управління знаннями та процедури розробки інновацій, збалансованість регіонального ринку праці;

13) стратегія смарт-спеціалізації регіону має стати складовою національної та регіональної політики в галузі НДДКР, для чого в її розробці повинні брати участь усі стейкхолдери – від представників органів національної та регіональної влади, освітніх і наукових установ й до представників бізнесових кіл і найбільш активних та інноваційно спрямованих підприємств;

14) соціально-економічний ефект від смарт-спеціалізації буде пролонгованим у часі та збільшеним через поширення отриманих переваг на інші сфери економічної діяльності регіону у стратегічному плані.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021– 2027 роки» від 5 серпня 2020 р. для реалізації цілі № 5 «Сталий розвиток промисловості», між іншим, проголошено:

-Розроблення та впровадження механізму державної фінансової підтримки проєктів регіонального розвитку, що передбачають розвиток пріоритетних видів економічної діяльності, визначених на засадах смарт-спеціалізації та передбачених у регіональних стратегіях розвитку (проєкти смарт-спеціалізації).

-Впровадження інструментів підтримки участі малого та середнього підприємництва у проєктах смарт-спеціалізації.

-Забезпечення приєднання всіх регіонів України до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) з метою відкриття повноцінного доступу регіонам України до інструментів і можливостей платформи.

Харківська область є одним із провідних промислових регіонів України і за обсягом реалізованої промислової продукції у 2021 році посіла 6 місце. За 2021 рік промисловими підприємствами області реалізовано промислової

продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу на 231,3 млрд. грн., що складає 6,5% від загальнодержавного обсягу реалізації промислової продукції.

У області у 2021 році здійснювали виробничу діяльність майже 2,5 тис. промислових підприємств середнього та великого бізнесу, на яких працювало майже 148 тис осіб.

З початку повномасштабного вторгнення рф в Україну Харківська область попала в зону бойових дій. Зважаючи на це, майже вся промисловість області зазнала критичного падіння обсягів виробництва.

В наступному параграфі було здійснене оцінювання стану орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток. За результатами проведеного оцінювання можна зробити три головні висновки. По-перше, у жодному з досліджених регіонів України на період до 2020 р. Стратегію розвитку не було спрямовано на пошук і реалізацію смарт-спеціалізації, що стало одним із чинників гальмування процесів економічної стабілізації та подолання кризових явищ в Україні. По-друге, починаючи з 2021 р., регіони України визнали актуальність і доцільність ґрунтовного встановлення інноваційної специфіки своєї діяльності та здійснили подальшу орієнтацію на смарт-спеціалізацію регіональної економіки. Детальний аналіз змісту кожної Стратегії розвитку регіонів України на період до 2027 р. дав змогу отримати характеристику та змістовність визначеного кожною областю країни напрямку смарт-спеціалізації. Проведене дослідження змісту Стратегій регіонального розвитку України на період до 2027 р. дало можливість дійти таких висновків стосовно проголошеного вектора смарт-спеціалізації:

-десять областей країни не змогли визначитися з конкретною сферою економічної діяльності, подальший інноваційний розвиток якої через смарт-спеціалізацію дав би змогу набути істотних темпів соціально-економічного зростання – це Вінницька, Донецька, Закарпатська, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Сумська, Чернівецька та Чернігівська області;

-чотири області країни не змогли зосередитися на одному-двох видах економічної діяльності, що мають найбільший потенціал інноваційного зростання і обрали досить потужний спектр видів економічної діяльності, для

одночасного інноваційного розвитку якого в регіоні не вистачить ресурсів – це Івано-Франківська, Миколаївська, Рівненська та Харківська області.

-у більшості стратегій формулювання сфер діяльності, які на регіональному рівні визнаються фахівцями як потенційно інноваційно місткі, має узагальнений характер без конкретизації тих специфічних особливостей та умов, що дадуть області змогу здійснити інноваційний прорив за обраним напрямом діяльності.

Проведений аналіз дав можливість дійти невтішних висновків: з 14 областей, для яких проводилося оцінювання, серед сильних сторін у межах SWOT-аналізу, оприлюдненого регіональними органами влади у відповідних Стратегіях розвитку, лише Запорізька та Херсонська області проголосили про наявний суттєвий науковий потенціал і високі технології, що вже сьогодні застосовуються у тих сферах діяльності, що обрано як напрями смарт-спеціалізації.

Загалом смарт-спеціалізація розвитку економіки Харківської області визначається з урахуванням:

1. Оцінки інноваційного потенціалу видів економічної діяльності (ВЕД) економіки;
2. Статистичних розрахунків значущості окремих ВЕД в регіональній і національній економіках;
3. Рекомендацій Joint Research Centre;
4. Експертних заключень членів робочих підгруп з розробки Стратегії.

Згідно з проведеними розрахунками в Харківській області було визначено ВЕД, які мають найбільший інноваційний потенціал до розвитку: виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (КВЕД 21), виробництво машин і устаткування (КВЕД 28), виробництво енергетичного устаткування (КВЕД 27), виробництво авто- транспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (КВЕД 29, КВЕД 30).

Вагому роль в економіці Харківської області відіграє ІТ Сектор. У 2021 р. на цей ВЕД припало 5,7% (проти 4,47% у 2020 р.) обсягу реалізованої

продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання регіону, тоді як в Україні значення цього показника становило 3,1% (проти 2,6%). У Харкові працює 15% ІТ-спеціалістів України, і за цим показником регіон поступається тільки Києву, на який припадає 40%.

В роботі визначено такі смарт- спеціалізовані інноваційні кластери розвитку економіки Харківської області: енергомашинобудування; виробництво бронетанкової техніки; авіаційна промисловість; створення та виробництво нових матеріалів; біофармацевтичний; інформаційних технологій; креативної індустрії; агропереробний.

Розділ 3 кваліфікаційної роботи був присвячений перспективам інноваційного розвитку України через реалізацію на регіональному рівні проєктів смарт-спеціалізації.

В роботі ми дійшли висновку, що регіональній владі необхідно знайти дієві альтернативні джерела інвестицій, які можуть бути наданими у будь-якій формі – від безпосередньо коштів до перерозподілу ресурсів та інформаційних технологій, консолідації зусиль стейкхолдерів до створення інновацій, залучення високопрофесійних фахівців і талантів тощо. У цьому ж контексті доцільно використовувати такі активатори інноваційного розвитку економіки регіону, дієвість яких підтверджено досвідом розвинених країн.

В умовах післявоєнного регіонального відновлення Міністерство регіонального розвитку з використанням підходу смарт-спеціалізації повинно здійснити заходи з:

- побудови регіональної політики та зміцнення її стійкості в умовах непередбачених, форс-мажорних обставин, з врахуванням посилення безпеки регіонів;

- здійснити заходи з можливості використання сучасних інструментів регіональної політики за новими стандартами, а не старими, установленими традиціями довоєнного періоду;

- забезпечити координацію формування регіональних програм розвитку за підтримки міжнародних фондів та організацій, що інвестуватимуть у відбудову міст та регіонів.

У комплексі всі запропоновані рекомендації будуть створювати умови підвищення для України значень показників «Інновації» та «Технологічна готовність» Індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, а також місця у рейтингах Global Innovation Index, Європейського інноваційного табло, Індексу приваблювання талантів, Індексу людського розвитку, Doing Business та ICT Development Index. А це, безперечно, стане умовою для поступової стабілізації економічного стану регіонів країни та набуття тенденцій підвищення якості і рівня життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амоша О., Лях О., Солдак М., Череватський Д. Інституційні детермінанти впровадження концепції смарт-спеціалізації: приклад старопромислових шахтарських регіонів України. *Журнал європейської економіки*. 2018. Т. 17. № 3. С. 310–344.
1. Березіна О. Ю. Смарт-спеціалізація для покращення умов життя домогосподарств: європейський досвід. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 4. С. 35–46.
2. Березняк Н. В., Рожкова Л. В. Європейські підходи до визначення смарт-спеціалізації регіонів України. *Наука, технології, інновації*. 2019. № 2. С. 3–8.
3. Гончаренко І. Г., Слинько М. Ю. Оцінювання ступеня орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. 59. С. 135–142.
4. Далєвська Т. А. Фінансово-бюджетне та стратегічне планування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1. С. 43–53.
5. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт за регіонами / Держ. служба статистики України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.09.2023).
7. Дунаєв І. В. Кластери та перші стратегії смарт-спеціалізації для українських регіонів: проектування трансформаційних змін. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 1. С. 57–64.
8. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.06.2023).
9. Економічна статистика. *Наука, технології та інновації* / Держ. служба статистики України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.06.2023).
10. Залуцький І. Р. Інституційно-правові засади впровадження смарт-спеціалізації в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 5. С. 3–14.

11. Захарова О. В., Федоренко Н. А., Деньга Л. М. Потенціал Черкаського регіону у запровадженні технологій smart-спеціалізації. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. Черкаси, 2021. Вип. 60. С. 30–40.
12. Левченко О.М., Ткачук О.В. Особливості застосування smart-підходу під час розробки стратегій соціально-економічного розвитку територій. *Центральноукраїнський науковий вісник: Економічні науки*. 2019. Вип. 3(36). С. 12-23.
13. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про внесення змін до Порядку оцінки проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу» № 94 від 15 квіт. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-20?find=1&text=%D1%81%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82-%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86#w1_1 (дата звернення: 21.11.2023).
14. Наукова та інноваційна діяльність України. 2021 р.: стат. зб. Київ: Держ. служба статистики України, 2022. 100 с.
15. Національна економічна стратегія 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/> (дата звернення: 14.05.2021).
16. Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2023 рік. URL: <https://ts.lica.com.ua/77/0/382100/4319> (дата звернення: 08.09.2023).
17. Павловська А. С. Економічний вплив smart-спеціалізації регіонів на ділове середовище України. *Економіка і організація управління: наук. журн.* Вінниця: Донецьк. нац. ун-т ім. Василя Стуса, 2020. Вип. 1 (37). С. 6–15.
18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.05.2023).

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності» на період до 2030 року: від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text/> (дата звернення: 15.10.2023).
20. Слинько М. Ю. Перспективи інноваційного розвитку регіонів України через реалізацію інструмента смарт-спеціалізації. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4 (40). С. 167–177.
21. Слинько М. Ю. Особливості реалізації смарт-спеціалізації на регіональному рівні. *Креативний простір*. В рамках проведення Міжнар. наук.-практ. конф. *Креативна трансформація та модернізація сучасного суспільства* (м. Харків, 27 січ. 2021 р.). 2021. № 1. С. 77–79.
22. Слинько М. Ю. Смарт-спеціалізація як дієвий інструмент оздоровлення регіональної економіки. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта і соціальний прогрес: матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 14–15 квіт. 2021 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2021. С. 350–352.
23. Снігова О. Ю. Розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні. *Економіка України*. 2018. № 8. С. 75–87.
24. Статистичний щорічник України за 2020 рік / відп. за вип. Вишневська О. А. Київ: Держ. служба статистики України, 2021. 481 с.
25. Сторонянська І. З., Мельник М. І., Лещух І. В. Передумови і стратегічні пріоритети смарт-спеціалізації регіону. *Економіка України*. 2020. № 4. С. 39–55.
26. Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 08.04.2023).
27. Стратегія розвитку Київської області на період до 2027 року. URL: <http://www.kyivregioneconomy.com/strategiya-kiyivskoyi-oblasti-2020> (дата звернення: 17.10.2023).
29. Соціально-економічне становище районів та міст Харківської області. URL:

<http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/sotsialno-ekonomichne-stanovyshche-raioniv-ta-mist-kharkivskoi-oblasti-povidomlennia-dlia-zmi> (дата звернення: 14.06.2023).

30. У КОДА провели зустріч з представниками бізнесу та науки для визначення смарт-спеціалізації Київщини / Київська обл. держ. адміністрація. URL:

<http://koda.gov.ua/news/u-koda-proveli-zustrich-z-predstavnika/> (дата звернення: 14.06.2023).

31. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html (дата звернення: 10.07.2023).

32. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Вид. друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

33. Україна-2030. Стратегія зміни майбутнього. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ukraina-2030-strategiya-zmini-maybutnogo> (дата звернення: 11.10.2023).

34. Урядовий портал. За smart-спеціалізацією майбутнє розвитку регіонів. Геннадій Зубко на Форумі YES. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-smart-specializaciyeyu-majbutnye-rozvitku-regioniv-gennadij-zubko-na-forumi-yes> (дата звернення: 19.11.2023).

35. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський / Міжнар. рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т»; Ін-т прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.

36. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions / Council of European Union - Brussels, 23 March 2000. 14 p.

37. Foray, D., Van Ark, B. (2007). Smart specialisation in a truly integrated research area is the key to attracting more R&D to Europe. Knowledge Economists Policy Brief, 1, October. URL: https://ec.europa.eu/invest-inresearch/pdf/download_en/policy_brief1.pdf. (дата звернення: 19.11.2023).

38. Smart Specialisation Platform. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/> (дата звернення: 21.11.2023).